

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Filozofická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Praha 2013

Kristina Pavlíková

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Filozofická fakulta
Ústav románských studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Kristina Pavlíková

Židovství jako obraz vyčlenění: Jacques de Lacretelle a
Ladislav Fuks

Jewish Condition as Image of Marginalization: Jacques de
Lacretelle and Ladislav Fuks

Vedoucí práce: doc. PhDr. Václav Jamek

Praha 2013

Poděkování:

Děkuji vedoucímu práce docentovi Václavu Jamkovi za jeho cenné rady a čas, který věnoval revizi této práce.

Tato bakalářská práce byla vypracována na Ústavu románských studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze v období od června 2012 do června 2013.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval/a samostatně s vyznačením všech použitých pramenů a spoluautorství. Souhlasím se zveřejněním bakalářské práce podle zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách, ve znění pozdějších předpisů. Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, ve znění pozdějších předpisů.

V Praze dne

Abstrakt

Tématem této bakalářské práce je život a literární dílo Jacquesa de Lacretella, francouzského literáta 20. století. Jejím cílem je přiblížit jeho rozsáhlé dílo, které dnes není příliš známé. Práce se zaměřuje především na Lacretellovo zobrazení židovství, jak se objevuje v jeho dvou románech *Silbermann* a *Silbermannův návrat*. Prostřednictvím jejich podrobného rozboru se snažíme pochopit, proč si Lacretelle za hlavní téma svého uměleckého vyjádření zvolil židovství a jaké byly možné osobní konotace s tím spojené.

Lacretellův život a dílo je zároveň srovnáván s českým spisovatelem Ladislavem Fuksem. V krátkosti přiblížíme jeho život a unikátní literární styl založený na zástupném zobrazení. Tato metoda bude následně aplikována taktéž na dílo Lacretellovo a umožní nám jej nahlížet novým pohledem. Srovnávat budeme především Lacretellovy romány s hlavním protagonistou Silbermannem s Fuksovou sbírkou povídek *Mí černovlasí bratři* a mezi těmito díly nalezneme mnohé paralely, stejně jako mezi autory samotnými.

V závěru shrneme poznatky tohoto srovnání, jež nám umožní porozumět důvodům, které autory vedly k tomu, že psali o židovské problematice, z nichž nejvýznamnější se zdá být pocit vyčlenění pramenící z jejich homosexuality.

Abstract

The theme of this bachelor thesis is the life and literary work of Jacques de Lacretelle, a French literature figure of the 20th century. Its aim is to expound his extensive work which is nowadays almost forgotten. The thesis focuses mainly on Lacretelle's vision of the Jews as described in his two novels- *Silbermann* and *The return of Silbermann*. Based on the detailed analysis the thesis tries to understand the reasons of choosing the Jewish motif for Lacretelle's work and personal connotations in it.

Lacretelle's life and work is studied in comparison with a Czech author called Ladislav Fuks. We shortly introduce this writer, main events of his life connected with his literary work and his unique style of writing based on the method of

substitute literary themes. This approach is subsequently applied on Lacretelle's writings and gives us a new point of view of them. Also we try to compare the series about Silbermann with Fuks's short-story anthology called *Mí černovlasí bratři*.

At the end we draw a comparison between Lacretelle and Fuks and try to discover resemblances in their lives and works. This enables to understand their motives to choose the Jews as the main characters of their writings, probably connected mainly to their feeling of non-acceptance caused by their homosexuality.

Klíčová slova

židovství, literatura, román, homosexualita, antisemitismus, mal de vivre, vášně, sebevědomí

Key words

jewish condition, literature, novel, homosexuality, antisemitism, mal de vivre, passion, self-consciousness

Židovství jako obraz vyčlenění: Jacques de Lacretelle a Ladislav Fuks

Život, osobnost a dílo Jacquesa de Lacretelle a jeho pojetí židovství jako zástupného literárního motivu na základě srovnání s Ladislavem Fuksem

Obsah:

1. Úvod	7
2. Jacques de Lacretelle - život, dílo, literární styl	8
3. Zástupné zobrazení v literatuře: typologie leitmotivu masky v dílech L. Fukse	22
a. Ladislav Fuks	23
b. Panoptikum aneb Fuksovy postavy	28
c. Masky a jejich funkce	29
3.4. Typologie masek	30
4. Analýza děl s židovskou tematikou: <i>Silbermann, Le Retour de Silbermann + Mí černovlasí bratři</i>	34
5. Paralely a kontrasty mezi Lacretellem a Fuksem	48
5.1. V životech autorů	48
5.2. V dílech	49
6. Závěr	54
7. Seznam použité literatury	56
8. Résumé	57

1. Úvod

Jacques de Lacretelle patří v dnešní době k nepříliš známým francouzským spisovatelům 20. století. Práce si klade za cíl přiblížit jeho osobnost a rozsáhlé literární dílo, které je dnes takřka neznámé. Je pozoruhodné, že tento autor vymizel z veřejného povědomí, ačkoli ve své době patřil k významným literátům, byl členem Francouzské akademie a literární kritika ho často srovnávala s takovými autory, jako byli Proust, Gide či Mauriac. Kulturně-historické pozadí Lacretellova života se pokusíme načrtnout zasazením jeho osobnosti do dobového kontextu.

Tato práce se zaměřuje především na Lacretellovo zobrazení židovství, jak se objevuje v dílech *Silbermann* a *Le Retour de Silbermann*, a na jejich podrobný rozbor. Přístupuje k těmto dílům a jejich hlavním motivům na základě teorie zástupného literárního zobrazení tak, jak s ním pracuje český spisovatel Ladislav Fuks. Právě literárnímu přístupu na základě zástupných obrazů se věnuje třetí kapitola zabývající se různými podobami motivu masky ve Fuksových dílech, jehož autor využívá k zakrytí skutečného významu, který chtěl do příběhu vložit. Tento postup se budeme následně snažit aplikovat i na dílo Jacquesa de Lacretella.

Práce si klade za cíl vystihnout literární zpracování židovského údělu z pera dvou nežidovských autorů, Lacretella a Fukse, jakožto zástupného motivu obecného pocitu vyčlenění. Chceme poukázat na překvapivé množství paralel v osobním životě i díle Lacretella a Fukse, zamyslet se nad tím, proč si jako motiv svých děl zvolili židovskou tematiku, a tato díla analyzovat. Důraz bude kladen především na dvě Lacretellova díla o postavě *Silbermanna* a jejich určitý protipól tvořený Fuksovými *Mými černovlasými bratry*. Zmíněna budou také další Fuksova díla s židovskou tematikou.

Na základě podrobného rozboru se pokusíme pochopit, co mohlo židovství pro tyto dva autory, tvořící v různých dobách i kulturních prostředích, osobně reprezentovat a zastupovat. Tyto domněnky se pokusíme rozvinout v následné kapitole sestávající jak z podobností, tak rozdílů mezi autory.

V závěru pak shrneme obsah práce a poznatky, ke kterým jsme na základě srovnání Lacretella s Fuksem došli a to, jak tyto poznatky mohou změnit způsob nahlížení jejich děl.

2. Jacques de Lacretelle – život, dílo, literární styl

Na zámku Cormatin měli „Monsieur et Madame Amaury de Lacretelle“ dne 14. července 1888 hned dva důvody k oslavám. Jedním byl státní svátek upomínající na dobytí Bastilly, který jako rodina tradičně liberální a levicově orientovaná jistě slavila, tím druhým pak narození syna Jacquesa de Lacretelle. Ač by se mohlo zdát, že se narodil do staré šlechtické rodiny vlastníci zámek po staletí, opak je pravdou. Jacquesův dědeček Henri získal Cormatin díky věnu své manželky Marguerite Verne.

Ještě o dvě generace dříve však byla rodina Lacretelle měšťanskou levicově smýšlející rodinou advokátů z kraje Lorraine. Několik let před vypuknutím Velké francouzské revoluce přišli dva bratři, Pierre a Charles, do Paříže, kde spolupracovali s encyklopedisty. Podporovali Revoluci a následné Císařství. Na rozdíl od Pierra, Charles se posléze přiklonil se k obnovené monarchii a za tuto podporu získal šlechtický titul a místo ve Francouzské Akademii. Vyučoval na Sorbonně a přátelil se s literáty, jako byli Hugo, Vigny či Lamartine.

Také jeho syn Henri projevoval literární ambice, obdivoval především Lamartina a prohlašoval, že chce být „Lamartinem, nebo ničím“¹. Jediným literárním počinem mu však zůstala studie *Lamartine et ses amis*. Jeho otec, ač sám podporovatel monarchie, nechal svému synu volný prostor pro vlastní politickou orientaci. V r. 1871 získal Henri místo ve Sněmovně, a navzdory svému šlechtickému postavení (jednalo se o prvního člena rodiny, který užíval šlechtické partikule, a zároveň žil na zámku), byl znám svými radikálními názory.

Henriho syn Amaury (otec Jacquesa de Lacretelle) vystudoval v Paříži právo a pohyboval se v liberálním antiklerikálním prostředí, v němž zanevřel na veškeré zbytky svého katolictví. Seznámil se se svou budoucí ženou Juliette Brouzetovou, která pocházela z protestantského jihu, ale i ona ztratila spojení se svou vírou. Amaury a Juliette měli dva syny, Jacquesa a Pierra, které vychovávali mimo veškeré náboženské přesvědčení. Zdá se tedy, že rodina Lacretellových prošla intelektuálním

¹ ALDEN, D. W. Jacques de Lacretelle: *An intellectual itinerary*. New Brunswick, N.J: Rutgers University Press, 1958, s. 6.

Jedná se o inspiraci slavným Hugovým výrokem: „Chateaubriand ou rien“.

vývojem odrážejícím vývoj společenský, „ke svému původnímu romantickému liberalismu přidali prvky pozitivismu Druhého císařství“²

Tato rodinná tradice Jacquesa de Lacretelle silně ovlivňovala již od dětství, poprvé se projevila v jeho dětském zápalu pro Dreyfusovu aféru, a později v tvůrčím návratu k realismu³. V útlém dětství býval často nemocný a jeho matka ho zahrnovala veškerou péčí a rozmazlovala ho, což se později projevilo na jeho problematické výchově. Jeho dětství bylo vyplněno četnými pobyty v zahraničí (Střední východ, Londýn, Petrohrad...), kam spolu s matkou doprovázel svého otce, který pracoval jako konzul. Pro budoucího komentátora Gobineauových teorií bylo toto seznámení s jinými kulturami jistě zásadním zážitkem⁴.

Kvůli častému stěhování nechodil do školy a vzdělávali ho soukromí učitelé. Již záhy se začala projevovat J. melancholická povaha. Na zámek Cormatin se vracel pouze na prázdniny. V roce 1889, když mu bylo jedenáct let, zemřel jeho otec, a zanedlouho také jeho dědeček Henri.

Zámek byl prodán a rodina se přesunula do Paříže, kde Jacques začal navštěvovat lycée Janson-de-Sailly. Toto školní prostředí se později stane předlohou pro *Silbermanna*. Ač zde nezažíval podobnou šikanu jako protagonista jeho románu, přesto se nedokázal včlenit do kolektivu, snad jako důsledek tohoto nepřijetí, možná i vlivem odlišného systému soukromého vzdělávání, J. de Lacretelle ve škole příliš neprosplival.

Přibližně ve stejné době se začíná zajímat o politické dění kolem kapitána Dreyfuse a stává se dreyfusardem. Douglas Alden v tom spatřuje hlavní vliv na jeho pozdější tvorbu, nejen napsání *Silbermanna*, ale jeho literární činnost vůbec, vzhledem k tomu, že v tomto prostředí potkává mnohé literáty⁵.

Únik z reality mu již od dětství poskytují knihy, často se s bratrem toulá po nábřeží mezi stánky bukinistů. V jednom svém článku popsal svůj čtenářský vývoj, počínající Julesem Vernem přes Dumase, Daudeta a Dickense, pokračující mladickou revoltou pod vedením Chateaubrianda, Musseta a Gida, zmírněný lyrismem Huga, Beaudelaira a Vignyho, až po objektivitu představovanou Balzacem,

² Tamtéž, s. 7

³ Tamtéž, s. 7

⁴ Tamtéž, s. 10

⁵ ALDEN, D. W. Jacques de Lacretelle: *An intellectual itinerary*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1958, s.16

Flaubertem, Tolstým a Stendhalem⁶. Během dospívání se začíná projevovat jeho problém se sluchem, který se bude postupně zhoršovat a bude možná jedním z důvodů jeho hlubokého ponoření do sebe a svého vlastního světa⁷.

V roce 1905 ani na třetí pokus nedokázal složit maturitu, což bylo pro něho i pro jeho rodinu z hlediska sociálního postavení nepřijatelné. Tento neúspěch v něm pohřbí veškerou víru v sebe a v dosažení čehokoli na poli literatury, což bylo to jediné, co ho zajímalo. Díky rodinnému vlivu dostal práci v La Banque Française. Trvalo osmnáct měsíců, než „přesvědčil své zaměstnavatele o své neschopnosti“⁸ a dosáhl toho, že dostal výpověď. Poté odmítl znovu pracovat, k velkému zoufalství jeho matky, u které již nemohl hledat oporu a která své naděje obrátila ke svému druhému synovi, u něhož byla stále ještě šance na skvělou kariéru.

Řešení své situace hledá na cestách (Itálie, Anglie, Německo, Maďarsko, Afrika), které však r. 1908 přerušuje kvůli vojenské službě ve Versailles. V Paříži se vyhýbá společnosti a jeho misantropie ho připravuje o veškeré literární konexe⁹, zatímco jeho bratr začíná slibnou dráhu jako literární novinář.

Jeho nečinnost krátce změnil příchod Světové války, do které se navzdory lékařskému osvobození rozhodl narukovat, kvůli zdravotnímu stavu je však po několika měsících propuštěn, volný čas proto vyplňoval především četbou. V tomto období si velmi oblíbil Dostojevského. V první nevydané verzi rukopisu *La vie inquiète de Jean Hermelin* zmiňuje jako inspiraci Huysmansův román *Naruby* a Wildův *Obraz Doriana Graye*¹⁰. Hlavním učitelem se mu však stal Proust, kterého osobně navštívil a od kterého převzal přesvědčení, že „jedinou relevantní technikou je pro romanopisce proniknout do vlastního nitra“¹¹.

Proustova příkladu následoval při psaní svého prvního, autobiografického románu *La vie inquiète de Jean Hermelin*, který vyšel v květnu 1920. Kniha se dělí do dvou částí, první popisuje dětství a dospívání hrdiny, v níž Lacretelle čerpá z vlastních vzpomínek a vjemů, druhá pak jeho válečnou zkušenost. Formou a stylem se Lacretelle vrací k pozdnímu realismu, jak jej známe z děl např. Julesa Vallèse nebo Alphonse Daudeta.

⁶ Tamtéž, s. 16-17

⁷ Tamtéž, s. 19

⁸ Tamtéž, s. 21

⁹ Tamtéž, s. 24

¹⁰ Tamtéž, s. 25

¹¹ ALDEN, D. W. Jacques de Lacretelle: *An intellectual itinerary*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1958, s. 26

Psychologie postav je zde rozvíjena skrze rozbor nálad a prožitků. Zajímavý je v knize motiv lásky k Antoinette, kdy projev lásky je následován odvržením, pohrdáním a nenávisí, a tento vzorec úniku od sexuality se stává dominantním psychologickým vzorcem knihy.¹² Protagonista je vnitřně rozštěpený mezi heterosexuální lásku k Antoinette a homosexuální k Malovi. Homosexuální prvek se v první verzi knihy objevoval na mnoha místech, Lacretelle jej však na radu svého okolí z konečné verze většinou odstranil či nahradil motivem heterosexuálním na radu svého okolí, zůstává pouze homosexualita v prostředí lycea.¹³

Knihy zaznamenává „monotónní život problematického adolescenta“¹⁴, který nakonec nachází naději pro svou prázdnou existenci v proletářském hnutí. Kniha obsahuje podle Gidových slov „vysokou dávku autenticity a zdá se být úzce svázaná s vnitřním životem autora“.¹⁵ Román je dnes označován za freudovský, třebaže Freud v době jeho vzniku ještě mimo lékařské prostředí nebyl znám. Lacretelle se tak zdá předchůdcem „freudianismu“ v moderní francouzské literatuře.¹⁶ Shodou náhod vychází kniha ve stejné době jako díla *Inquiète adolescence* Louise Chadourna a *L'enfant inquiet* Andrého Obeye. Literární kritici se domnívají, že tato shoda je náhodná a slovo „inquiet“ bylo v této době vyjádřením poválečné úzkosti, kterou nazývají *inquiétude d'après-guerre*.¹⁷

„Ce fut *La vie inquiète de Jean Hermelin*, qui parut à beaucoup une autobiographie, à certains ‚un livre de guerre‘, à d'autre une manifestation de ce « nouveau mal du siècle » dont on commençait de parler.“¹⁸ A dále: „Ce premier livre était bien un livre de guerre, mais de guerre dans les âmes, où le héros, tâtonnant comme un aveugle, livre la plus singulière bataille contre une vie à laquelle il ne s'adapte pas“.¹⁹

Lacretellova prvotina zaznamenala velký úspěch a získala pochvalné kritiky, které ho často srovnávaly s Proustem. Od počátku se zdá, že Lacretellův úspěch spočíval v jeho schopnosti oslovit publikum středního proudu vyznávající pod tíhou

¹² Tamtéž, s. 37

¹³ Tamtéž, s. 42

¹⁴ Tamtéž, s. 42

¹⁵ Tamtéž, s. 43

¹⁶ Tamtéž, s. 43

¹⁷ Tamtéž, s. 44

¹⁸ BORNECQUE, H.-DERMONT, J. (1930). *Autour de Jacques de Lacretelle*, in : *Revue française de Prague*, s. 316

¹⁹ Tamtéž, s. 317

francouzské tradice klasický styl, ale nicméně vyhledávající nová témata.²⁰ Bornecque a Dermont vyjadřují jeho tvůrčí postup jako „l'accès à l'universel par le prolongement de l'introspection“... „Dès qu'il rêve à un roman, ce ne sont pas des scènes, des aventures qui se présentent d'abord à lui, mais l'annonce et comme „l'aura“ psychique d'un tempérament...“²¹

Po vydání své prvotiny se Lacretelle přestěhoval do Versailles, kde hledal klid k práci. Začal psát *Le roman protestant*, avšak psaní přerušil kvůli povídce *La mort d'Hippolyte*, při jejímž psaní bylo jeho hlavním cílem dosáhnout formální klasicistní dokonalosti. Po jejím dokončení odjel do Tuniska, po návratu odkud přepracoval původní kapitolu *Protestantského románu* do podoby, která vyšlo v roce 1922 pod názvem *Silbermann*. Toto dílo, které bude v další kapitole podrobně analyzováno, zobrazuje osud pronásledovaného židovského chlapce viděný očima jeho protestantského spolužáka a již zde je možno spatřovat Lacretellův souhlas s Gobineauvým názorem na determinaci rasou, i když soubor esejí *Quatre études sur Gobineau* vydá až v r. 1926.

V roce 1923 začíná pracovat na rozsáhlejším románu *La Bonifas*. Hlavní hrdinkou je zde Marie Bonifasová, osamělá žena, kterou její okolí odsoudilo. Již od dětství si hledala ženské vzory, první velkou lásku cítila k Reine, posluhovačce v jejich domě, která se z nešťastné lásky ke starému Bonifasovi zabila. Celý život Marie Bonifasové je poznamenán zoufalou snahou o nahrazení Reine. Ve škole Marie věnuje veškerý zájem své spolužačce Geneviève, která se však brzy vdá. Její hluboká nenávisť k mužům, pramenící již z dětství z nenávisť k otci, který se podílel na Reinině smrti, ji poznamenává na celý život. V dospělosti se o Marii uchází několik mladíků, ona však všechny odmítne a nachází zalíbení v mladé dívce Claire, jejíhož nápadníka odradí od sňatku a tím přispěje ke Clairině sebevraždě. Za tento čin vedoucí ke smrti mladé dívky je Marie odsouzena celým městečkem Vermont a začne žít v izolaci od ostatních obyvatel, nechápaná, opovrhovaná, nenáviděná, označovaná za lesbu. Její postavení se však náhle změní po vypuknutí Světové války, kdy Bonifácka začne řídit místní protiněmecký odboj a konečně tak využije své organizační schopnosti i virility, pro kterou byla dřív odsuzována.

²⁰ ALDEN, D. W. Jacques de Lacretelle: *An intellectual itinerary*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1958, s.44

²¹ BORNECQUE, H.-DERMONT, J. (1930). *Autour de Jacques de Lacretelle*, in : *Revue française de Prague*, s. 319

V literární činnosti Lacretelle poté pokračuje sepsáním eseje *Dix jours à Ermenoville*, ve kterém pojednává o Jeanu-Jacquesu Rousseauovi a především o jeho poslední knize *Rêveries du promeneur solitaire*.²² V jedné části, nazvané *Le rêveur parisien*, popisuje bloumání Paříží: „...Enfin, il est des endroits où le Rêveur va volontiers se promener. Ce sont les cimetières. Mais non pour se plonger dans la cendre, non par goût morbide de la mort. C'est la curiosité de la vie qui le conduit devant les tombes.“²³ Bornecque a Dermont popisují jeho práci s postavami takto: „...Ces personnages dont,- au cours d'une promenade, ou lisant un journal, il s'assimile les états d'âme pour atteindre, par ce prolongement de mille traits individuels, la grande vérité humaine.“²⁴

Poté je Lacretellova tvůrčí činnost přerušena četnými cestami do Španělska (o nichž vydává cestopis *Lettres espagnoles*, označovaný také jako „essais personnels“), Itálie (kde podnikl cestu po stopách Stendhalových) a Řecka.

V roce 1927 zakoupil domek v městečku Montfort-l'Amaury západně od Paříže a to ho vede k poněkud usedlejšímu způsobu života. Začíná pracovat na první verzi románu *Le retour de Silbermann*, jež však nemá téměř nic společného s budoucím dílem tohoto názvu, které vyjde až v roce 1930. V této době zamýšlel pro svůj další román téma protestantismu, kterému se již před lety věnoval v prvním verzi Silbermanna nesoucí název *Roman protestant*. Toto téma uplatní v povídce *Christ aux bras étroits*, která se spíše než antagonismem mezi katolíky a protestanty zabývá nevysvětlitelným vnitřním bojem protestantského chlapce²⁵.

Jeho následující povídka *Le Cachemire écarlate* pojednává o ženě, která otrávil jednoho z členů rodiny, který byl nemocný. Sám Lacretelle prohlásil v rozhovoru s André Rousseauxem, že jeho hrdinka „je sestrou Thérèse Desqueroxové“.²⁶

Obě povídky se vyznačují podobnou klasicistní formou jako *La mort d'Hippolyte* a nesou hlavní znaky Lacretellovy tvorby: systematické charakteristiky postav, přesnost, objektivnost a pečlivost. V dubnu 1927 vychází článek Andrého

²² ALDEN, D. W. (1958). Jacques de Lacretelle: *An intellectual itinerary*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, s. 106

²³ BORNECQUE, H.-DERMONT, J. (1930). *Autour de Jacques de Lacretelle*. in : *Revue française de Prague*, s.323

²⁴ Tamtéž, s. 324

²⁵ ALDEN, D. W. Jacques de Lacretelle: *An intellectual itinerary*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1958, s.122

²⁶ Tamtéž, s. 128

Thérèse Desqueroxová je slavnou hrdinkou stejnojmenného díla Françoise Mauriaca.

Rousseauxa „Un quart d'heure avec Jacques de Lacretelle“, jehož jádrem jsou budoucí tvůrčí záměry.²⁷

V roce 1928 byly jeho povídky vydány v souboru *L'Ame cachée*. Svě zkušenosti z cest po Itálii využívá Lacretelle ve snovém příběhu *Histoire de Paola Ferrani*. V tomto díle se inspiroval Stendhalem a především jeho přístupem „mísení fikce a osobních digresí“, využitým např. v knize *Rome, Naples, Florence*.²⁸ Přesto jde po fikční stránce o dílo podprůměrné, snad proto, že „se tolik snažil být Stendhalem, až přestal být sám sebou“.²⁹ K tématu ženské homosexuality se vrací v povídce *La Naissance de Sapho*.

Le Retour de Silbermann začal být publikován v deníku *Candide* dne 15. srpna 1929. Později bylo dílo, napsané původně jako jeden celek, rozděleno na dvě části vydané samostatně. Ona první část nese název *Amour nuptial*, její protagonista nemá jméno, avšak je pravděpodobné, že jde o stejného vypravěče jako v *Silbermannovi*. Je to jednoduchý, psychologicky výjimečně vypjatý román přímého stylu, což je charakteristika zcela odpovídající *Silbermannovi*. Lacretelle sám své postavy popisuje tak, že „se řídí fyzikálním a morálním determinismem tak silným, že k psaní je mu potřeba spíše logika, než představivost“.³⁰

Hlavní znakem zůstává psychologická struktura založená na analýze. V této době se jeho hlavním inspiračním zdrojem stává André Gide, z jehož autobiografické knihy *Si le grain ne meurt* převzal princip svědectví (témoignage).³¹ Z jasně gidovské inspirace vychází hrdina románu *Amour nuptial* jako „imoralista“ bojující proti společenské morálce (podobnosti s románem *L'Immoraliste* si všiml i Gide sám). Obě díla, jak *L'Immoraliste*, tak *Amour nuptial*, popisují muže odmítajícího manželčino pojetí morálky. Lacretelle v románu naznačuje, že problémy partnerského svazku by zůstaly stejné i v případě, že by heterosexuální svazek byl nahrazen homosexuálním.

V červnu 1930 byla *Manželská láska* nominována na Cenu Francouzské akademie za román. Toto dílo bývá srovnáváno s Adolphem Benjamina Constanta,

²⁷ ALDEN, D. W. Jacques de Lacretelle: *An intellectual itinerary*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1958, s. 159

²⁸ Tamtéž, s. 133

²⁹ Tamtéž, s. 135

³⁰ Tamtéž, s. 141

³¹ Tamtéž, s. 141

Sblížení Lacretella s Gidem může vyplývat i z faktu, že oba patřili k okruhu kolem časopisu *Nouvelle Revue Française* a nově vzniklého nakladatelství Gallimard.

o němž ještě bude řeč později. Jak čteme v eseji „Autour de Jacques de Lacretelle“: „D'Adolphe, Amour nuptial a cet esprit genevois d'analyse et de mesure un peu sèche, cette absence de description, ce choix sévère de peu de détails ornementaux. C'est un roman beau et glacial.“³²

Mezi dominantní prvky románu patří rozpor mezi láskou a pravdou: „...C'est le motif protestant de la vérité, le goût impitoyable de la sincérité“, stejně tak jako rozpor mezi láskou tělesnou a láskou intelektuální: „Le malentendu s'agrandit comme une plaie entre les deux époux; lui qui aime chez elle certains jeux d'âme, elle qui se voudrait aimée aussi pour son corps.“³³

K problematice těla a morálky se Lacretelle často vrací a tyto dvě složky jsou u něho úzce spojeny: „Ses intentions ...sont de nous peindre une réalité et une vie entièrement vraies, dont le fard et la parure soient de notre temps, mais dont le fond, l'ossature, comme les sentiments et les nerfs de ses personnages, ne soient dépaysés à aucune époque – par conséquent, de nous présenter une vie où la réalité intérieure ne fasse pas tort à l'extérieure.“³⁴

Právě to jej vede k pozornému zkoumání El Grecových obrazů během jeho španělských cest, jelikož v nich vidí důkaz duševních stavů odrážejících se v tělesnosti: „Le Greco peint ces états. Ses saints et ses saintes ont réellement la forme de leurs rêves. Il était fou, a-t-on prétendu. C'est-à-dire qu'il voyait les mouvements dits insensés de l'esprit et les reproduisait sur les corps.“³⁵

Během deseti let dosáhl Lacretelle k vrcholu současné literatury. Za jeho protějšek je považován François Mauriac, jak to vyjádřil Ramon Fernandez tvrzením, že francouzská literatura se přirozeně dělí do dvojic: Corneille a Racine, Hugo a Lamartine, Lacretelle a Mauriac.³⁶

V témž roce vydává Lacretelle další cestopis, tentokrát z cest po Řecku, nazvaný *Le Demi-Dieu, ou le Voyage en Grèce*. Byl publikován nejprve na pokračování v periodiku *Les Annales*, záhy vyšel tiskem v nákladné edici s rytinovými ilustracemi a v následných letech ještě několikrát v skromnějších

³² BORNECQUE, H.-DERMONT, J. (1930). Autour de Jacques de Lacretelle, in : Revue française de Prague, s. 321

³³ BORNECQUE, H.-DERMONT, J. (1930). Autour de Jacques de Lacretelle, in: Revue française de Prague, s. 321

³⁴ Tamtéž, s. 325

³⁵ Tamtéž, s. 327

³⁶ ALDEN, D. W. Jacques de Lacretelle: *An intellectual itinerary*. New Brunswick, N.J: Rutgers University Press, 1958, s. 157

vydáních. Sám autor považoval napsání této knihy za nutný mezikrok předtím, než se pustí do zásadnějšího románového díla, čímž měl zřejmě na mysli budoucí tetralogii *Les Hauts Ponts*.³⁷ Na rozdíl od *Lettres espagnoles* či *Histoire de Paola Ferrani*, *Le Demi-Dieu* stojí nejbliže čistě cestopisnému žánru; autorskou introspekci Lacretelle tentokrát vypouští a zaměřuje se na přímé líčení a popis.³⁸

Roku 1931 vydává Lacretelle další soubor povídek, nazvaný *L'enfance d'une courtisane*. Titulní povídka se vrací k tématu, kterého se autor dotkl již v románu *La Bonifas*. Hlavní hrdinka je nucena do sňatku s nevlastním bratrem a zároveň je sváděna otčímem. Aby se vyhnula sňatku, napadne ji tvrdit, že ji otčím svedl a zneuctil, poté ale pochopí, že by tím ublížila jen sama sobě a že by se tím vydala napospas „mužským dravcům“. Rozhodne se proto, že raději než by se nechala zneužívat, začne zneužívat sama a stane se kurtizánou.³⁹ Z psychologického hlediska je velmi zajímavý vracející se motiv „muže predátora“, který způsobuje ženám utrpení, a především pak, do jak velké míry se Lacretelle dokázal vcítit do svých ženských hrdinek.

Z hlediska tvůrčího vývoje však neměla tato povídka velkého významu ve vztahu k hlavnímu dílu, na kterém v této době Lacretelle pracoval, totiž rodinné ságy *Les Hauts Ponts*, která zaznamenává osudy tří generací rodiny Darembertových na konci 19. století. Název je odvozen od jména zámku, na kterém rodina původně žila v kraji Vendée.

První svazek, nazvaný *Sabine*, líčí ústřední postavu matky Sabine a její neúspěšné pokusy vymanit se z nudy provinčního života a vlivu svého manžela Alexandra. Nějaký čas udržuje poměr s právníkem Jeanem de la Fontage, nakonec se však ukáže, že vztah s ním je stejně neuspokojivý. Po tomto prozření onemocní a je spolu s dcerou Lise poslána na Riviéru, aby se zde zotavila. Zde má románek se Španělem Olliesem, který zmizí poté, co ji obere o všechny peníze. Její choroba se vrátí a Sabine nedlouho poté umírá. Alexandre mezitím přijde o úspory, je nucen prodat zámek Les Hauts Ponts a přestěhovat se s Lise do měšťanského domu ve Vertes. Nedlouho poté umírá i on a zanechává dospělou dceru Lise jejímu osudu, který sledujeme v druhém svazku, nazvaném *Les fiancilles*.

³⁷ Tamtéž, s. 160

³⁸ Tamtéž, s. 161

³⁹ ALDEN, D. W. Jacques de Lacretelle: *An intellectual itinerary*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1958, s. 166

Lise se snaží najít manžela, avšak neúspěšně. Nakonec svede obdivovatele své matky, Jeana de la Fontage. Ten chce kvůli ní opustit svou ženu Berthe a utéci s Lisou do Kanady, ona se však nechce vzdálit od Hauts Ponts. Stále totiž doufá, že bude moci vykoupit sídlo zpět. K tomu chce použít peníze, které je Jean nucen jí dát na dítě, které s ním čeká.

Třetí svazek, nesoucí jméno *Années d'espérances*, popisuje období dospívání tohoto nemanželského dítěte, Alexise. V devatenácti letech se zamiluje do chudé dívky Marie, kterou Lise využije pro své plány. Pošle ji do služby k novému majiteli Hauts Ponts, který ji, podle Lisiných předpokladů, svede. Dosáhne tak hned dvojího úspěchu: získá důvod k tomu, aby majitele vydírala a donutila ho zámek prodat, a zároveň se zbaví Marie, kterou Alexis začne pohrdat. Její vítězství však není příliš uspokojivé: její syn o panství nejeví zájem a ona si nemůže finančně dovolit život ve velkém stylu, na který byla zvyklá v době, kdy zde žila s rodiči.

Poslední část nazvaná *La monnaie de plomb* se zaměřuje na postavu Alexise v dospělosti. Ten žije s kurtizánou Lili v Monte Carlu, kde se představuje jako D'Arembert, a zámek dal do zástavy. Když se to dozví jeho matka, přijede pro něj a odveze ho domů. Podaří se jí zabránit prodeji zámku a na radu kněze pošle Alexise do katolického penzionátu. V tomto prostředí se u Alexise projeví náboženské poslání a rozhodne se stát knězem. Lise zůstává bez syna a o zámek přichází vinou notáře Filluzeaua, a stáří odchází strávit na farmu spolu se starou služkou Francine.⁴⁰

Přestože jde o jedno z nejméně autobiografických děl, Lacretelle zde jasně využívá zápletky ze své vlastní rodinné historie, především jeho babičky Marguerite Vernové⁴¹ a rodinného sídla Cormatin. Lacretelle od počátku koncipoval tuto ságu jako „román-řeku“, kdy s využitím svých osobních vzpomínek vytvoří dílo věrně odrážející realitu.⁴² Tento podžánr, jehož prototyp vytvořil Romain Rolland ve svém *Janu Kryštofovi* (Jean-Christophe, 1904–1912), spisovatelé ve třicátých letech rádi pěstovali, jak o tom svědčí např. Jules Romains, který v tom samém roce vydal první díl svých *Les Hommes de bonne volonté*, či George Duhamel se sériemi *Sága o Salavinovi* a *La Chronique des Pasquier*.

⁴⁰ ALDEN, D. W. Jacques de Lacretelle: *An intellectual itinerary*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1958, s. 169

⁴¹ Tamtéž, s. 169

⁴² Tamtéž, s. 181

Hlavní zdrojem literární inspirace zde zůstává Flaubert, postava Sabine v mnohém připomíná Emmu Bovaryovou.⁴³ Spíše než záměr napodobovat Flauberta vede Lacretella touha navrátit se k základním principům francouzského románu.⁴⁴ Podobnost se dá spatřovat nejen v zápletce a jednání postav, ale také v krátkých charakterizujících skicích doplněných o popis specifických návyků postav.⁴⁵ Tento románový cyklus však přes veškerou autorovu snahu o autenticitu a návrat k literárním tradicím nezískal příliš dobré kritiky⁴⁶ a nebyl pokládán za skutečný celek.

V roce 1931 se ve věku sedmačtyřiceti let seznámil se svou budoucí ženou, tehdy osmnáctiletou Yolande de Naurois. K setkání došlo v kupé vlaku jedoucího do Marseille. Když vystupoval z vlaku, vtiskl jí svou navštívenku s krátkým vzkazem, telefonním číslem a informací, kdy bude zpět v Paříži. Znovu se setkali o několik měsíců později a již od prvních chvil mluvili o svatbě. K té však došlo až v dubnu 1933, kdy Yolande dosáhla věku 21 let.

Přátelé Jacquesa de Lacretella jeho rozhodnutí se oženit příliš nerozuměli a označovali jeho rozhodnutí za „šilný čin“.⁴⁷ Lacretellovi se to naopak jevilo jako příležitost k nastolení větší stability vlastní existence⁴⁸, zároveň to však znamenalo vzdát se svého životního stylu samotáře považujícího „samotu za vykoupení“ jak napsal v drobném eseji o Anatolu Franceovi *A la rencontre de France* z roku 1930.⁴⁹

Rok po svatbě se manželům narodila dcera Anne a r. 1937 syn Amaury. Yolande nezastávala pouze roli manželky a matky, ale pomáhala svému manželovi také s přepisováním rukopisů. Lacretelle, který po mnoho let pravidelně přispíval do mnohých periodik, vydal v r. 1934 u Gallimarda soubor svých článků pod názvem *Les Aveux étudiés* a o dva roky později další soubor nazvaný *L'écrivain public*.

⁴³ Tamtéž, s. 191

⁴⁴ Tamtéž, s. 192

⁴⁵ Tamtéž, s. 195

⁴⁶ Tamtéž, s. 208

⁴⁷ Tamtéž, s. 210, „act of folly“

⁴⁸ Doc. Jamek v rámci konzultace upozornil na fakt, že „toto rozhodnutí souviselo také s jeho silným měšťáckým pravičáctvím, které se jinak s homosexualitou vyrovnávat nechtělo; totéž se koneckonců vztahovalo i na jiné pravicové homosexuální spisovatele té doby (Hermant, Bonnard aj.); slovo "měšťácký" připojuji proto, že aristokraté, ač většinou rovněž pravičáci, mívali ke svému erotickému životu zpravidla velkorysejší vztah.“

⁴⁹ ALDEN, D. W. Jacques de Lacretelle: *An intellectual itinerary*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1958, s. 211

Rok 1936 byl však významný především proto, že v něm byl Lacretelle zvolen do Francouzské akademie na místo zamřelého symbolisty Henriho de Régniera, dlouholetého přítele a mimo jiné také svědka na Lacretellově svatbě. Nedlouho poté přijal Lacretelle místo literárního kritika v deníku *L'Ami du peuple*, kam přispíval jednou týdně, avšak po několika měsících tuto činnost ukončil, protože jej to příliš odvádělo od vlastní literární tvorby.⁵⁰

Konec 30. let byl pro Lacretella opět ve znamení mnohých zahraničních cest, navštívil Belgie a Holandsko, Egypt, Řím a Portugalsko. Své zážitky zaznamenával postupně a nakonec je vydal v souborném díle *Croisières en eaux troubles* r. 1939. Téhož roku se také vydal do Kanady jakožto zástupce Francouzské akademie na oslavu výročí díla *Marie Chapdelaine*.⁵¹ Jacques de Lacretelle si uvědomoval rostoucí nebezpečí na mezinárodní politické scéně a atmosféru strachu z další světové války, která přispěla ke smrti jeho matky r. 1938.⁵²

Ve svých člancích z této doby se začíná politicky angažovat a po propuknutí války vkládá od počátku naděje v režim generála Pétaina: „Člověk obdivuje vše, čeho bylo dosaženo v současné Francii. Jedinec je respektován, ale zároveň podřízen vyššímu zájmu...“⁵³

Věřil také, že nový režim bude v souladu s jeho definicí francouzské kultury pojímané jako „pochopení pro snahy jedince, studium lidských podmínek, svobodná výměna myšlenek“.⁵⁴ Zároveň se v jeho člancích objevuje ostrá kritika Hitlera, např. v člancích „Le Miracle hollandais“, „Les Suisses et nous“, a především v „Les Etats-Unis et l'Europe“ z r. 1941. Po německém útoku na SSSR vydává článek nazvaný „1812“, pojednávající sice o Napoleonově ruském tažení, avšak mající jasné implikace na současnou válečnou situaci.⁵⁵

V červnu 1941 požádal o propustku k cestě do Paříže na shromáždění členů Akademie. Byla mu udělena a jeho pobyt v Paříži se mu stal zdrojem inspirace pro článek „Images de Paris“, zaznamenávající dojmy z Paříže pod německou okupací, a dále článek „Paris et la collaboration“, publikovaný v Ženevě. Lacretelle v Ženevě

⁵⁰ Tamtéž, s. 226

⁵¹ Marie Chapdelaine je klasické dílo quebecké literatury z pera Louise Hémona.

⁵² Tamtéž, s. 229

⁵³ Tamtéž, s. 235

⁵⁴ Tamtéž, s. 236

⁵⁵ „The taste for the individual attempt, the study of the human condition, the free exchange of thought.“

⁵⁵ Tamtéž, s. 240

pobýval v březnu 1942, poté se však kvůli manželčinu těhotenství vrátil zpět do Francie. V dubnu se mu narodil druhý syn, Didier.⁵⁶

Zbytek války prožil psaním dalších článků, např. „Littérature d’hier et de demain“ a prací na románu *Le pour et le contre*, který je dokončen v srpnu 1945. I když ho nakonec vichystický režim zklamal, nepokusil se, jako mnoho jiných, na poslední chvíli přidat k odboji a očistit tak své jméno. Po osvobození Paříže vydává články plné vlasteneckého nadšení, např. „La Libération de Paris“, a také přednášku „La nuit longue“.

V květnu 1946 je vytištěno první vydání románu *Le pour et le contre*. Pojednává o životních osudech spisovatele Oliviera Le Maistra, zaznamenává literární kariéru a četnými digresemi se vrací do jeho mládí. V tomto díle se zrcadlí mnoho prvků vlastního Lacretellova života, nejen v protagonistovi-spisovateli s výrazně autobiografickými rysy, ale také tematizací sňatku mezi starším mužem a mladičkou dívkou. Román končí tragicky, když manželé zahynou na lodi na zpáteční cestě z přednáškového turné v Americe.

Lacretelle navazuje na své dřívější dílo *L’Amour nuptial* dvěma hlavními náměty: literární dráhou a manželstvím.⁵⁷ Není bez zajímavosti, že se i v tomto díle objevuje postava Žida, kterému je přisouzena role obětního beránka. Kritika přirovnala *Le pour et le contre* k Flaubertově *L’Education sentimentale*, avšak dílu se nedostalo velké pozornosti a příliš se neproslavilo.

Otevřeně se Lacretelle k Flaubertovi přihlásil znovu hned v následujícím díle, které nazval *Deux coeurs simples*. Tato novela je psychologickou studií pojednávající o nešťastných životních osudech dvou žen. Flaubertův vliv lze spatřovat nejen v názvu, evidentně odkazujícím na jeho povídku *Un coeur simple*, ale také v typicky realistickém stylu, kterým je novela napsaná. Ve stejné době vydává Lacretelle také divadelní hru *Une visite en été*. Roku 1949 překládá za pomoci své manželky anglické dílo *Mrs. Loveday* od Roberta Goodyeara a pokračuje v žurnalistické a kritické práci, vydává články o La Rochefoucauldovi, Stendhalovi, Valérym či Radiguetovi. Nejvíce se však identifikuje s Benjaminem Constantem, o němž v r. 1957 přednáší v USA a ve Švýcarsku. Deník *Journal de Genève* k tomu

⁵⁶ ALDEN, D. W. Jacques de Lacretelle: *An intellectual itinerary*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1958, s. 242

⁵⁷ Tamtéž, s. 252

poznámenal: „Pokud pan Lacretelle mluví o autorovi *Adolfa* s takovou přesností, je to proto, že v něm poznává sám sebe.“⁵⁸

Roku 1959 vydává Lacretelle vzpomínkové dílo *Les Maîtres et les Amis. Études et souvenirs littéraires*. Z jeho následujících děl stojí za zmínku např. soubor esejů *Journal de bord* z roku 1974. Svě poslední dílo, nazvané *Quand le destin nous mène*, vydal v r. 1981. O čtyři roky později zemřel ve věku 96 let.

⁵⁸ Tamtéž, s. 316

„If M. de Lacretelle speaks with such a finesse about the author of *Adolphe*, it is because he recognizes himself in him.“

3. Zástupné zobrazení v literatuře: typologie leitmotivu masky v dílech L. Fukse

Následující kapitola se zabývá pojednáním o zástupnosti literárních motivů, které v sobě nesou utajenou, symbolickou rovinu a jejímž prostřednictvím autor metaforicky vyjadřuje odlišný smysl, než jaký se na první pohled jeví. Snad u žádného jiného autora (minimálně v českém prostředí) není tento jev častější než u Ladislava Fukse. Ten na daném principu vystavil veškeré své literární dílo a právě metaforičnost, fantazijnost a významová nejednoznačnost až tajemnost tvoří jeho jedinečný styl. Jak lze však proniknout do světa „za zrcadlem“, do světa narážek, symbolů, leitmotivů a zdánlivě nesmyslně zmechanizovaných replik? Do světa herců nosících své pečlivě navržené masky, či loutek, u nichž nedohlédneme na konec jejich provázků?

Přiblížit se pochopení není možné, aniž bychom vycházeli z vlastního života autora. Přestože celý život úzkostlivě střežil své soukromí a zamlčoval pravdu, až si sám sobě vytvořil právě takovou masku, jakou přisuzoval i svým postavám, do svého díla promítal mnohé z vlastního života, ačkoli nikdy ve zcela otevřené formě. Utíkal se do světa náznaků a obaloval pravdu kuklou tak, aby nikdy nebyla zcela odkrytá.

Literární teorie motiv „kuklení“ zná a definuje jej jako „mystifikační kompoziční princip uplatněný dílčím způsobem v tvorbě postavy... V syžetové situaci se postava vydává za někoho, kým není (nebo tak může být svým okolím vnímána, např. v Gogolově Revizoru)... Kuklení pomáhá divákovi nebo čtenáři, jemuž je na rozdíl od dalších postav textu znám pravý smysl věcí, odkrývat charakter postavy...Kuklení může mít i jinou podobu-tehdy, kdy je mystifikační hra vedena přednostně s divákem nebo čtenářem. Postava je komponována tak, aby pro vnímatele byla důsledně zakuklena v prvním významovém plánu textu (denotačním), ale ve významech konotačních se odhalila...“.⁵⁹

Onen klíčový pojem mystifikace pojal Ladislav Fuks za svůj a dokonce ho dovádí ad absurdum v případech, kdy v již mystifikačním příběhu zavádí další mystifikační prvek, jakousi mystifikaci mystifikace. Nejzřetelněji se to projevuje v díle Myši Natalie Mooshabrové, kdy v již tak složitém příběhu plném nejasností autor záměrně zavádí čtenáře do slepé uličky pochybností.

⁵⁹ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Vyd. 1. Jinočany: H, 2002, s. 163-164

Z čeho pramenil tento všudypřítomný strach z pravdy a upřímnosti, tento pocit, že kdo odkryje svou tvář skrývající se pod maskou, ten bude vydán napospas světu či zlu v nitru sebe sama, jak se to opakovaně děje v autorových dílech a jak to ukážeme později (viz kapitola Rozlomení masky), pokud ne právě z vlastních životních zkušeností a toho, jak formovaly jeho osobnost?

Ladislav Fuks během svého života poskytoval jen velmi málo rozhovorů, ve kterých by hovořil o svém soukromí, a nikdy nepovažoval za důležité zaznamenat své životní události. Teprve začátkem 90. let ho přesvědčil jeho spolupracovník Jiří Tušl, aby začal pracovat na svých pamětech, které vyšly posmrtně r. 1995 pod názvem *Moje zrcadlo*.⁶⁰

Ani tato autobiografie však nezmiňuje zdaleka vše z autorova života a postrádá skutečnou otevřenost. Nyní už je těžko soudit, co bylo důvodem jeho neosobního přístupu, zda introvertní povaha, zvyk skrývat se za maskami, které si nasazoval celý život, či jeho přesvědčení, že vše mimo jeho literární dílo je nepodstatné, jak je to zmíněno v jednom z intermezz, která doplňují druhé vydání jeho autobiografie: „Ze svého života uvádím pouze to, co považuji za podstatné ve vztahu ke své literární práci, ke svým knihám. ... Nejúplněji jsem obsažen jen a jen ve svých knihách. Bude-li je někdo číst za sto let, nebude ho zajímat, jaký jsem byl já. Pokud ano, tak si mě stvoří z toho, co si přečetl.“⁶¹

Jeho paměti jsou proto koncipovány především jako výpověď o genezi děl. V následném životopisném přehledu proto vycházím především z druhého vydání Fuksova: *Moje zrcadlo* s dodatkem Jiřího Tušla: *...a co bylo za zrcadlem*, které obsahuje čtená „intermezza“ poskytující objektivnější pohled Jiřího Tušla i ostatních z Fuksova okolí.

3.1. Ladislav Fuks (1924-1994)

Narodil se r. 1924 v Praze a v dětství bydlel nedaleko Wilsonova nádraží. Ve vzpomínkách z té doby mu však utkvělo jiné místo – Jeruzalémská synagoga, která ho již v té době přitahovala svou tajemnou atmosférou, a rád do ní nahlížel pootevřenými dveřmi během židovských svátků.⁶² Již od dětství se formovala jeho introvertní, citlivá povaha. Jeho rodiče se mu příliš nevěnovali, složitý vztah s otcem-policejním úředníkem se objevuje

⁶⁰ FUKS, Ladislav a Jiří TUŠL. FUKS. *Moje zrcadlo: vzpomínky, dojmy, ohlédnutí*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1995

⁶¹ FUKS, Ladislav. *Moje zrcadlo*. TUŠL, Jiří. ... a co bylo za zrcadlem. 2., upr. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007

⁶² Tamtéž, s. 17

v několika Fuksových dílech, stejně jako autobiografická postava Michala, dospívajícího chlapce žijícího ve „svých hloupých fantaziích“, které především otec odsuzuje.

V jedenácti letech nastoupil na víceleté gymnázium, po kvartě přestoupil na gymnázium v Truhlářské ulici, zde byl ve třídě s několika židovskými spolužáky, kteří se mu stali vzorem pro postavy z povídkového cyklu *Mí černovlasí bratři*. Období začátku Druhé světové války bylo pro Fukse z osobních důvodů velmi bolestné. V té době si začíná uvědomovat nejen sílící politické nebezpečí, ale také svou homosexuální orientaci, která se pro něj od té doby stane důvodem permanentního strachu a potřeby skrývat se. Svou sexualitu vnímal – alespoň v této době – jako cejch nutící ho k uzavřenosti, osamělosti a pocitu vydědění, což ho přibližovalo k jeho židovským kamarádům:

„Ano, Fuks byl přecitlivělý, křehký, rozpolcený a bezbranný. Byl ztracený ve své osamělosti a cítil se vyděděný – žil celý život ve zvláštní atmosféře obav a strachu. Pominu-li, že mu mnohé bylo dáno již sudíčkami, pak příčiny, domnívám se, je nutné hledat už v dětství. Bylo to dětství jedináčka, kterému se rodiče příliš nevěnovali. Otec, vyšší policejní úředník, býval doma málo. Byl přísný a vojensky strohý, nikdy moc nedával najevo své city a syn se ho bál. ... Nutně se tedy musel cítit osamělý a „jako vyděděný“ (LF). Z tohoto pohledu je také pochopitelné, proč se později kamarádil s chlapci z židovských rodin. V druhé polovině třicátých let přicházely z hitlerovské Třetí říše neklamně signály o budoucím osudu Židů. Také jeho židovští kamarádi byli osamělí a vydědění a to ho k nim přitahovalo.“⁶³

Touto vnitřní spřízněností se také často vysvětluje jeho neobyčejná schopnost vcítit se do existenciálního strachu Židů, vždyť do koncentračních táborů byli posíláni i homosexuálové. Na rozdíl od svých *Černovlasých bratrů* však r. 1942 složil maturitu a nastoupil jako účetní v Hodoníně. Ihned po válce se přihlásil na FF UK, kde studoval např. filozofii, psychologii, či dějiny umění. V r. 1949 odpromoval a krátce poté musel nastoupit na vojnu, odkud byl zanedlouho propuštěn kvůli nemoci ledvin.

Do počátku padesátých let spadají jeho první literární pokusy, které však byly vydány až mnoho let poté. Jako úplně první dílo uvádí autor sám povídku *V cukrárně*, později vydanou pod názvem *Věneček z vavřínu*. Od r. 1956 nastoupil do Státní památkové správy a byla mu svěřena péče o zámek Kynžvart. Zde začíná psát svůj první román *Pan Theodor*

⁶³ FUKS, Ladislav. *Moje zrcadlo*. TUŠL, Jiří. ...a co bylo za zrcadlem. 2., upr. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007, Intermezzo VI., s. 271

Mundstock, který dokončil r. 1961, trvalo však další dva roky, než román vyšel, Fuks ho mezitím několikrát přepracoval, nakonec však byl přesvědčen, aby vydal původní verzi.

O vydání tohoto díla se často hovoří jako o zjevení na poli české literatury, nejen pro jeho neobvyklý námět, ale také kvůli literární vyspělosti prvotiny autora, kterého do té doby nikdo neznal. Nezvyklý úspěch nejen u nás, ale i v zahraničí motivuje Fukse, aby se začal plně věnovat literatuře. O rok později vychází již zmíněná kniha povídek *Mí černovlasí bratři*, které byly napsány již v padesátých letech. Svým námětem a úzkostnou atmosférou připomíná *Mundstocka*, vystupující chlupci jsou „jakoby duchovními syny *Mundstockovými*, jsou ještě bezbrannější než on, ale alespoň ti nejsilnější z nich nacházejí svůj únik k cypřišům a hvězdám.“⁶⁴

Šedesátá léta byla pro Fukse zřejmě nejšťastnějším obdobím jeho osobního i tvůrčího života, finanční nezávislosti a mnohých cest po Evropě. Přesto však zřejmě pocíťoval určitou tvůrčí nesvobodu (která byla v této době nesrovnatelná s tím, co přišlo v následujících desetiletích normalizace) a chtěl se z ní vymanit. Tato touha představuje jedno z možných vysvětlení jeho svatby s Italkou Giullianou Limitti. Tento sňatek nikdy nebyl naplněn, nedlouho po svatbě Fuks utekl zpět do Prahy a nechal se hospitalizovat na psychiatrické klinice, kde se před svou ženou skrýval. Přestože se šlo pouze o úskočný manévr, strach z propuknutí psychické nemoci (schizofrenie) Fukse provázel po celý život.

Po propuštění začal pracovat na zřejmě nejautobiografičtějším díle *Variace pro temnou strunu*, kde znovu vystupuje postava Michala. Tento obsáhlý román je založen na vlastních zápiscích z období dospívání a opět tematizuje problematiku vztahu k otci, který zde na několika místech dostává upíří atributy. Je symbolické, že Fuks začal pracovat na díle až po otcově smrti. Osobně považoval toto dílo za své nejlepší. Nedlouho poté vydal *Spalovače mrtvol*, jenž byl r. 1968 zfilmováno a nedlouho nato zakázáno promítat.

Během vpádu sovětských vojsk byl zrovna na cestě po Chorvatsku. Byl jím velmi otřesen, obával se ztráty svobody, persekuce, měl silné asociace s nacistickou diktaturou během války. Stejně jako mnoho intelektuálů v jeho okolí, i on vážně uvažoval o emigraci, nakonec však zůstal kvůli své nemocné matce.

⁶⁴ FUKS, Ladislav. *Moje zrcadlo*. TUŠL, Jiří. ...a co bylo za zrcadlem. 2., upr. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007, s. 100

Následujícího roku vydal povídkovou knihu *Smrt morčete*, ve které se vrací k tématu židovské perzekuce novelou *Cesta do zaslíbené země*. V tomto roce také podnikl cestu do Paříže, odkud si z Musée Grévin přivezl několik masek (negra, stařeny a starce). Často se poté během návštěv vytrácel, převlékal se za stařenu a žádal své hosty o almužnu.

To však nebylo jediné, co mohlo návštěvníky v jeho dejvickém bytě překvapit. Hlavní atrakcí byla autorova pracovna: „Byl to bizarní kabinet kuriozit. ... Připadala mi zpočátku jako malý sklad starožitnictví, které nabízí všechno: knihy, obrazy, sochy a sošky, amfory a vázičky, popelníky z nejrůznějších materiálů, porcelánové figurky, těžítka, staré pohlednice, masky, vycpaného papouška v kleci, perské koberečky na stěnu, tradiční suvenýry ze všech zemí Evropy, lidskou lebku, umělé květiny, paví pera, vějíře, folklorní keramiku, přesýpací hodiny a množství dalších předmětů a cetek. ... Ta zdánlivá změť měla však rafinovaný vnitřní řád. Každá drobnost, i ta poslední miniatura, stála, ležela, či visela na přesně určeném místě. Kdybyste ji posunuli o kousek dál nebo ji dokonce odstranili, celá ta pestrá a složitá mozaika by měla viditelný kaz, její bizarní struktura by se rozpadla a kouzlo by přestalo účinkovat. ... Ano, jeho knihy jsou komponovány stejně důmyslně, jsou protkány spoustou minuciózních detailů nepodstatných jen náhodně. Nic není nahodilé....“⁶⁵

A jinde nacházíme popis Fuksova bytu: „Atmosféra celého příbytku byla literární, byl to svět sám pro sebe bez zjevných vazeb se světem skutečným.“⁶⁶ Tuto charakteristiku lze vztáhnout i na svět Fuksových románů.

V roce 1970 vycházejí *Myši Natálie Mooshabrové*, zřejmě nejdůmyslněji vystavěné dílo. Každý zdánlivě nedůležitý detail zde nachází přesné uplatnění, tak jako v kompozici předmětů ve Fuksově pracovně. Dílo tvoří propracovaný komplex zdánlivě nesourodých prvků, které ve svém jedinečném uspořádání a výběru utvoří nakonec homogenní entitu. Následující rok se vrací k autobiografické tvorbě v díle *Příběh kriminálního rady*, který spolu s *Variacemi pro temnou strunu* a *Mými černovlasými bratry* tvoří volnou trilogii s autobiografickými rysy.

Jeho život i tvorba byla čím dál víc poznamenána normalizačním režimem: „Po relativně krátkém období strmé cesty ke hvězdám v letech šedesátých, která byla - až

⁶⁵ FUKS, Ladislav. *Moje zrcadlo*. TUŠL, Jiří. ...a co bylo za zrcadlem. 2., upr. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007, Intermezzo I., s. 62-63

⁶⁶ Tamtéž, s. 264

do okupace v r. 1968 - patrně nejšťastnějšími léty jeho života, přišlo dlouhé období normalizace, mrtvolně strnulá doba temna, s níž se spisovatel na vrcholu tvůrčích sil vyrovnával bolestně. Jeho život jako by se zastavil, stejně jako se zastavil pohyb uvnitř celé společnosti, rytmus a dynamika jejího vývoje.“

Přestože nepatřil mezi výslovně zakázané autory (díky obecnosti jeho námětů i politické neangažovanosti v kritice režimu), žil v atmosféře útisku a byl nucen⁶⁷ psát díla slučitelná s ideologickými požadavky. V těchto knihách byl jeho literární talent výrazně utlumen, určitý pokles tvůrčí kvality lze vidět již v symbolicky-protiválečném díle *Oslovení z tmy*, ale především pak ve *Stříbrném pantoflíčku* (ve kterém zpracovává osud Julia Fučíka) a v *Návratu z žitného pole*. V roce 1978 však přesto obdržel titul zasloužilý umělec.

Svůj pravý postoj umně skrývá do metaforické roviny, ve které ironizuje politickou nesvobodu. Útlak a nesvobodu pociťoval jistě také v rovině své homosexuality: „Dnes je homosexualita považována za něco zcela přirozeného, za něco, co není třeba skrývat, což ovšem zdaleka neplatilo vždycky. Ještě v 60. a 70. letech nepatřila tato menšina podle tehdejší socialistické morálky do slušné společnosti. Fuksův soukromý život tím byl samozřejmě výrazně ovlivněn. Jako známá osobnost byl snadno zranitelný, a protože se pohyboval jen v úzce vymezené a poměrně nepočetné společnosti, obtížně si hledal partnery. Z jejich strany byl pak leckdy vystaven nebezpečí indiskrrece a z pochopitelných důvodů se bál skandálu.“⁶⁸

Fuksův poslední román *Vévodkyně a kuchařka* z r. 1983 však znovu dosahuje vysokých literárních kvalit. Jedná se o dílo nejrozsáhlejší, ve kterém zpracovává nejen svou po celý život skrývanou homosexualitu (viz *Maskovaná homosexualita*), ale mimo jiné také jistou posedlost zrcadly, kterou poprvé objevil po návštěvě petřínského bludiště v dětství⁶⁹. V této posedlosti lze vidět zájem o pozorování toho, jak se realita jeví navenek, v odrazu, který vrhají, nikoli o realitu samotnou.

V osmdesátých letech se výrazně zhoršil Fuksův zdravotní stav, který mu již nedovolil dokončit rozepsané dílo *Podivné manželství Lucy Fehrové*. Sametová revoluce

⁶⁷ Doc. Jamek s tímto tvrzením nesouhlasí: „Nucen určitě nebyl, mohl se také publikování vzdát, jako mnoho jiných. Možná v tom hrála roli jeho bázlivost, snad i vydírání, možná i touha zůstat uznávaným spisovatelem. O nucení bych ale opravdu nemluvil, riskoval jen nepříjemný život, ne jeho ztrátu.“ (v rámci konzultace)

⁶⁸ FUKS, Ladislav. *Moje zrcadlo*. TUŠL, Jiří. ...a co bylo za zrcadlem. 2., upr. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007, s. 172

⁶⁹ V traktátu o zrcadlech se Fuks inspiroje Borgsem.

změnila nejen politickou scénu, ale i scénu literární. Fuks byl zařazen mezi normalizační autory⁷⁰, což pocíťoval jako bezpráví. Také vydání jeho knih bylo pozastaveno, kvůli množství zakázaných autorů, které bylo náhle třeba vydat.

Bylo mu kladeno za vinu, že publikoval i v sedmdesátých letech a stýkal se s představiteli moci. Na fakta, že nikdy otevřeně nekolaboroval s režimem, naopak jej, ač ve skryté formě, kritizoval⁷¹, se nebral zřetel. Poslední roky prožil v izolaci a opuštění, v práci na pamětech *Mé zrcadlo* a v uspořádávání své pozůstalosti. Zemřel r. 1994. Jeho tělo bylo objeveno až po dvou dnech.

3.2. Panoptikum Ladislava Fukse

„Teď, když už nežije, mi stále více připadá jako neskutečná, vymyšlená postava složená z protagonistů jeho knih. Je zákonité, že každý autor se do svých postav v určité míře promítá, ale u Fukse je to něco víc. Je v nich obsažen beze zbytku, rozplynul se v nich. Je samozřejmě Michalem z autobiografických Variací pro temnou strunu, je Vikim z románu Příběh kriminálního rady, který je mimo jiné výpovědí o složitém autorově vztahu k otci, je i vypravěčem z Obrazu Martina Blaskowitze. To umí literární věda doložit a zdůvodnit. Něco z Fukse je však také v Theodoru Mundstockovi, ve „spalovači mrtvol“ panu Kopfrkinglovi, a dokonce v tragikomické stařeně Natálii Mooshabrové, o které se teprve na konci jejího života, před smrtí, dozvídáme, že je někým jiným, než za koho se vydává. Chtěl tím Fuks naznačit něco o sobě?“⁷²

Postavy Ladislava Fukse odpovídají pojetí „postav-hypotéz“, jak je definuje Daniela Hodrová v protikladu k „postavám-definicím“: „K vnější charakteristice postavy patří kromě jména také popis zevnějšku. ... Postavy-definice bývají právě prostřednictvím tohoto popisu

⁷⁰ Tamtéž, s. 172

⁷¹ Tamtéž, s. 308

Na několika místech v pamětech *Moje zrcadlo*... je zmiňováno, že ve styku s mocí té doby si „nasazoval masku klauna“, jež mu umožnila parodovat systém.

⁷² FUKS, Ladislav. *Moje zrcadlo*. TUŠL, Jiří. ... *a co bylo za zrcadlem*. 2., upr. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007, Intermezzo VI., s. 263)

uváděny do děje. U postav-hypotéz bývá popis zevnějšku nezřídka redukován nebo schematizován, někde úplně schází, postavy pak přestávají být postavami s tělem a tváří.⁷³

Tyto postavy nejsou nikdy zcela tím, čím se jeví, a není takový ani svět, ve kterém žijí. Pro ně je to však svět nepřátelský, plný strachu a nebezpečí, který je nutí nasazovat si masku a hrát svou roli, jenž jim dovolí přežít.⁷⁴ Jaké jsou druhy těchto masek ve Fuksově díle a co je ukryto pod nimi bude shrnuto v následující kapitole. Budu vycházet především z knihy *Tvář a maska* Aleše Kovalčíka⁷⁵, jehož typologii zde částečně přebírám.

3.3. Masky a jejich funkce

Prvním typem masky, kterou Kovalčík zmiňuje, je *maska s funkcí skrývání skutečné identity*⁷⁶, jak bývá konečně vnímána v tradičním pojetí. Autor skrze ni zakrývá skutečnost, která o postavě vyjde až v závěru. Maska působí tak věrohodně, že je dlouho těžké odhalit skutečnost o postavě. Dokonalým příkladem postavy vystavěné na tomto principu je Karl Kopfrkingl ze Spalovače mrtvol.

Druhá funkce je *signalizační*⁷⁷. Předchází jí vnitřní vývoj postavy, jejíž změna se navenek vyjevuje pomocí tohoto typu masky, jako kdyby se změna v nitru vydrala na povrch a usadila se na tváři postavy. V tomto případě můžeme hovořit o tváři-masce, kterou má např. pan Theodor Mundstock poté, co dospěl k domnělému řešení konce existenciálního strachu.

Dalším typem je *maska alegorická*⁷⁸. Postavy personifikují určitou vlastnost, ve většině případů zlo, a tomuto zosobnění odpovídá i jejich vnější poznamenaná podoba. Patří sem tzv. postavy-monstra (mimo jiné i postava otce). Často jsou spojovány se zvířecími motivy. Již ve Fuksově první povídce *Věneček z vavřínu* vystupují alegorické postavy nesoucí zvířecí rysy, avšak jednající jako lidé. „Gorilí atributy“⁷⁹ nesou také B. Raster z *Příběhu kriminálního rady* a Stockalp z *Věvodkyně a kuchařky*.

⁷³ HODROVÁ, Daniela. *Poetika literárního díla 20. století*. Praha, 2001

⁷⁴ V této souvislosti se mi zdá zajímavý poznatek Miloše Pohorského, který považuje strach za hlavní postavu Fuksových raných próz.

⁷⁵ KOVALČÍK, Aleš. *Tvář a maska: postavy Ladislava Fukse*. H, Jinočany, 2006

⁷⁶ Tamtéž, s. 9

⁷⁷ Tamtéž, s. 10

⁷⁸ Tamtéž, s. 10

⁷⁹ KOVALČÍK, Aleš. *Tvář a maska: postavy Ladislava Fukse*. Vyd. 1. Jinočany: H, 2006, s. 27

Nakonec Kovalčík rozlišuje *masku s funkcí přetváření světa*⁸⁰ vycházející z přebujelé představivosti protagonistů. Tak se objevuje např. postava s rysy vodníka v *Pasáčkovi z doliny*, či několik postav s upířími atributy v autobiografické *Variaci pro temnou strunu*.

3.4. Typologie masek

Tváře-masky nabírají u různých postav různých podob. V dílech, kde vystupuje postava otce, nacházíme *ocelovou tvář*⁸¹, značící krutost *postavy-monstra*. Stejnou tvář nese i postava zeměpisáře z Mých černovlasých bratrů. Tyto postavy se jeví v očích protagonistky jako personifikace strachu.

*Usměvavá tvář*⁸² chce naopak působit dojmem personifikovaného dobra. Vyskytuje se u tří postav - Mundstocka, Kopfrkingla, a Vévodkyně. Zatímco u Mundstocka je signalizací vnitřní proměny (viz Signalizační funkce) a plní úlohu tváře-masky, zbylé dvě postavy jej mají na tváři od počátku. V případě Spalovače mrtvol zastírá úsměv spolu s ostentativní jemností, estétstvím, abstenstvím a galantností temné sklony v nitru Karla Kopfrkingla. Poté, co je maska rozlomena, nezbyde z něho než strnulý škleb na tváři vraždícího monstra.

Omámená tvář

Omámení smyslů zastírající realitu hraje velmi důležitou roli ve všech Fuksových dílech. Psychofarmaka k navození kýženého stavu užívá např. Viki v Příběhu kriminálního rady či Pan Theodor Mundstock. Ten ze sebe stvoří nového člověka - vyrovnaného optimistu - kdykoli jde na návštěvu ke Sternům, kterým předkládá své prognózy o konci války. On sám se pak pozoruje jako užaslý divák a hodnotí svůj výstup jako herecké představení.

Maska herce

Nejen Mundstock před Sternovými vystupuje jako herec na jevišti. Tento motiv nacházíme i Karla Kopfrkingla ve chvíli, kdy se v masce Žida v podobě jako vystřižené

⁸⁰ Tamtéž, s. 11

⁸¹ Tamtéž, s. 42

⁸² Tamtéž, s. 86

z nacistického pamfletu vydává žebrať na Židovskou obec. Jedna maska je nahrazena druhou a značí konečnou transformaci z herce v loutku.⁸³

Artefakty masek

To, že maska je pro Fukse klíčovým motivem nejen na rovině symbolické, lze vidět v tom, že se v jeho díle často objevuje artefakt masky, ať už se jedná o masku plynovou předznamenávající válku, o obraz Martina Blaskowitze s tváří v podobě ztuhlé masky, či exotickou masku s děsivým výrazem visící nad hlavou Mojžíše Katze jako „metafora všudypřítomného zla, které stojí v podobě nacistického perzekuování Židů nad hlavou Mojžíše Katze jako Damoklův meč.“⁸⁴

Jméno-masko

Jméno, v němž je zašifrována pravda o jeho nositeli, je dalším způsobem maskování⁸⁵. Asi nejjasněji je to vidět u Natálie Mooshabrové, jejíž jméno slouží jako vodítko k odkrytí její pravé identity. Moos značí myši, které hrdinka stále bez konečného úspěchu loví, symbolicky všechny její nepřátele, kteří jsou proti ní, především její dvě adoptované děti. Habrová značí strom, ke kterému je na několika místech přirovnána. Její křestní jméno pak vychází ze jména bohyně Thálie, tedy bohyně divadla. Tyto náznaky jsou však natolik jemné, že si je čtenář může dohledat spíše až zpětně, poté, co pochopí, že hlavní hrdinka má dvojí identitu a jde ve skutečnosti o svrženou kněžnu Thálskou.

Ve Spalovači mrtvol hrají jména také důležitou roli, ovšem trochu jiným způsobem. Od prvních stran značí nejistotu světa, ve kterém se čtenář ocitl.⁸⁶ Postavy mají dvojí jména, či se místo jmen označují neobvyklými přívlastky. Zajímavý je také fakt, že téměř všichni Kopfrkinglovi kolegové mají zvířecí jména. To Kovalčík vysvětluje Kopfrkinglovou zálibou v buddhismu a nauce o převtělování duší.

Politická masko

Fuks měl zdánlivě status režimem uznávaného autora, jeho skutečný postoj však ani zdaleka nebyl oddaně loajální. Nikdy se otevřeně politicky neangažoval a své názory skrýval ve svých dílech tak umně, že je tehdejší cenzura nedokázala dešifrovat. Poprvé můžeme

⁸³ Tamtéž, s. 58

⁸⁴ KOVALČÍK, Aleš. *Tvář a masko: postavy Ladislava Fukse*. H, Jinočany, 2006, s. 82

⁸⁵ Tamtéž, s. 156

⁸⁶ Tamtéž, s. 160

tento stylistický postup pozorovat v humoresce *Nebožtíci na bále*, jejímž hlavním motivem je záměna živých za mrtvé, grotesknost situace, chaos a neschopnost rozlišit pravdu. Bohuslav Hoffman ve svém článku⁸⁷ *Český postmoderní román*⁸⁸ upozorňuje na politický jinotaj vztahující se k srpnu 1968 i následné normalizaci.

Významnou roli hraje obraz diktatury nejen v *Myších N. M.*, ale také v *Příběhu kriminálního rady*, kde se postava-monstrum Heumann vyznačuje nelidskostí a totalitními rozkazy a jeho vliv zasahuje i politickou scénu. „Na základě svých atributů může být titulní postava knihy *Příběh kriminálního rady* interpretována jako synekdocha totalitního policejního státu, kterým bylo normalizační Československo.“⁸⁹ Tak jako v *Myších Natalie Mooshabrové*, i zde se jedná o zdánlivě fiktivní stát, a snad i proto cenzura jinotaj neprohlédla.

Jasným odkazem k situaci, do které byl režimem vtlačen, je „postava“ koníka Fukse v *Návratu z žitného pole*. Důležitý je zde nejen motiv propojenosti lidského a zvířecího světa, který jsme zmiňovali již u *Spalovače mrtvol*, ale především scéna, ve které Fuksovi „berou míru na nový chomout“⁹⁰.

Maskovaná homosexualita

Homosexualita byla jednou z nejúzkostlivěji tajených fakt autorova života. Nikdy se k ní otevřeně nepřiznal, tématu se vyhýbá i ve svých memoárech, které vyšly až po Sametové revoluci, tedy v době relativního uvolnění názorů. Přesto se po podrobném zkoumání dají nalézt jasné náznaky, skryté snad ještě hlouběji než měl Fuks ve zvyku. Martin C. Putna definuje Fuksovu techniku psaní o homosexualitě tak, že „psal o něčem úplně jiném“⁹¹. Podle Kovalčíka je problematika homosexuality ve Fuksových dílech všudypřítomná a úzce související s motivem masky.

Ve všech případech vystupuje jako hlavní aktér mladý chlapec, který je pro Fukse ztělesněním krásy a dokonalosti, zároveň také jemnosti a ženského prvku. (Ve *Variacích pro temnou strunu* i *Příběhu kriminálního rady* se nachází příběh jakéhosi „milostného

⁸⁷HOFFMAN, Bohuslav. *Český postmoderní román*. Čtenář 42, č. 6, 1990, s. 183

⁸⁹ KOVALČÍK, Aleš. *Tvář a maska: postavy Ladislava Fukse*. H, Jinočany, 2006, s. 144

⁹⁰ Doc. Jamek však upozorňuje na to, že na mnohých jiných místech v *Návratu z žitného pole* se Fuks bez jakéhokoli donucení podvoluje dobrovolnému ponížení a zapření vlastních existenciálních konstant. Považuje Fukse za tragický případ spisovatele, který ztratil cestu sám k sobě.

⁹¹ PUTNA, Martin C. *Poetika homosexuality v české próze*. II díl, Neon 1, č. 4, 2000, s. 43

trojúhelníku“, ve kterém je naznačena láska mezi dvěma kamarády. Jelikož se však jedná o chlapce ve velmi mladém věku, působí jejich vztah nevinně.⁹²

Dalším významným prvkem, který se neustále opakuje, je motiv růží a růžová barva, tradičně spojována s homosexualitou. Na tuto symboliku upozorňuje také Martin C. Putna⁹³: „Může si hrát se symbolikou barvy žluté (=židovské) a růžové (=homosexuální)-to činí ve Variaci pro temnou strunu. ... Pronásledování Židů je pro Fukse TAKÉ metaforou o údělu homosexuálů. „Aliance ponížených“, Židů a homosexuálů není Fuksovým objevem. Obě „okrajové skupiny“ k sobě tíhnou přirozenou logikou věcí, přinejmenším ve dvacátém století. ... Fuks samozřejmě nemůže tuto alianci pojmenovat. Může ji však naznačit názvem knihy Mí černovlasí bratři. ... Toto Fuksovo maskování a signalizování můžeme vykládat „negativně“: Mluví v jinotaji jen proto, že nemůže mluvit otevřeně. Nebo „pozitivně“ : Podobnost údělu Židů a homosexuálů (...) vede k vizi solidarity VŠECH ohrožených.“

Také ve Fuksově posledním díle Vévodkyně a kuchařka se při pečlivém čtení dá rozpoznat homosexuální tematika. Chlapecká krása je zde zastoupena postavou Louise-René de Gramonta, o němž je v průběhu knihy naznačeno, že na ostrově Capri pořádá „radovánky“ se stejně starými mládenci v duchu antických slavností. Tato narážka na antiku v sobě také nese jasné významy⁹⁴. Naopak motivu ženské krásy se Fuks ve všech dílech vyhýbá, o ženách mluví většinou pouze v rovině ošklivosti, jako je tomu i v případě postavy Vévodkyně. Martin C. Putna jde ve svém rozboru ještě dál: „ Jedině vědomí, že Fuks je mistrem „masky a signálu“, nás může dovést k řešení: Vévodkyně je travestií, v níž hlavní roli nehraje nikdo jiný než on, milovník dobrého jídla a starožitností a ctitel šlechty Ladislav Fuks. Je jinotajem, do něhož jsou zašifrována i jména Fuksových reálných přátel a milenců. Je závěrečným žertem starého mistra.“⁹⁵

Tímto typologickým přehledem bylo naznačeno bohatství významů, které se mohou v literárních dílech vyskytovat pod zdánlivě nesouvisejícími zástupnými motivy a tento přístup se pokusíme aplikovat na díle Jacquesa de Lacretelle ve srovnání s Ladislavem Fuksem v příštích kapitolách.

⁹² Povšimněme si zde paralely s dílem *La vie inquiète de Jean Hermelin*, ve kterém jeho autor také zobrazuje podobný vztah beze strachu ze skandálu.

⁹³PUTNA, Martin C. *Poetika homosexuality v české próze*. II díl, Neon 1, č. 4, 2000, s. 43

⁹⁴KOVALČÍK, Aleš. *Tvář a maska: postavy Ladislava Fukse*. H, Jinočany, 2006, s. 189

⁹⁵PUTNA, Martin C. *Poetika homosexuality v české próze*. II díl, Neon 1, č. 4, 2000, s. 44

4. Rozbor děl s židovskou tematikou

Silbermann

„Z naprosto tradičního, introspektivně laděného psychologismu Silbermanna se vynořuje postava a příběh židovského chlapce, jež nám vypravěč, gymnasista a Silbermannův spolužák, zprostředkovává skrze drobné denní události, jakési nevinné, řeklo by se banální epizody, které ovšem v průběhu vyprávění nabývají čím dál silnější výpovědní hodnoty, neboť jsou konkrétním projevem jistého obecného, stále rozšířenějšího jevu a obecným důsledkem jisté, stále se zpřesňující příčiny.“⁹⁶

Příběh nepříliš rozsáhlého románu Silbermann začíná na počátku nového školního roku, kdy se vypravěč po prázdninách strávených ve venkovském domě v Aiguebelles znovu setkává se svými spolužáky z lycea Saint-Xavier. Jeho nejlepší kamarád Philippe Robin mu vypráví své letní zážitky, které byly narušeny jen jednou nepříjemností – v Houlgate, kde strávil srpen, bylo všude moc Židů: „Mais, là-bas, c’était moins agréable parce que – il fit une moue – il y avait trop de Juifs. Sur la plage, au casino, partout, on ne rencontrait que ça.“⁹⁷

V tu chvíli zpozoruje vypravěč nového žáka Silbermanna, „jednoho z nich“: „Il était petit et d’extérieur chétif. Sa figure que je vis bien, car il se retournait et parlait à ses voisins, était très formée, mais assez laide, avec des pommettes saillantes et un menton aigu. ... L’ensemble éveillait l’idée d’une précocité étrange: il me fit songer aux petits prodiges qui exécutent des tours dans les cirques.“⁹⁸

Tento chlapec se v novém kolektivu ocitá poté, co přeskočil jednu třídu. Nedůvěru mu projevují od prvních chvil nejen ostatní žáci, ale i učitelé, kteří nevěří v jeho schopnosti a znalosti. Tato prvotní nedůvěra však přeroste v otevřenou nenávist poté, co Silbermann začne excelovat ve všech předmětech, především v literatuře a angličtině, vykazuje nebyvalou inteligenci a předčasnou vyspělost. Navzdory těmto studijním úspěchům ho učitelé rádi nemají.

Silbermann navenek působí hrdě, špatným zacházením svého okolí však vnitřně velmi trpí. Vnímá své židovství jako překážku bránící mu ve styku s okolním světem.

⁹⁶ EBERT-ZEMINOVÁ, Catherine. *Texteterritorium*. Praha: Karolinum, předpokládané vydání 2013, s. 59 (rukopis)

⁹⁷ LACRETELLE, Jacques de. *Silbermann*. [Réimpr.]. Paris: Gallimard, 1986, s. 11

⁹⁸ Tamtéž, s. 11-12

Předtím, než ho vypravěč osloví, se Silbermann neodvažuje pomyslet na to, že by mohli být přátelé. Předpokládá, že sdílí stejné postoje jako Philippe, jehož strýc pracuje pro antisemitskou ligu Français de France, v jejímž rámci: „...nous organisons une campagne contre les Juifs, qui sera menée avec soin et intelligence...et comme, crois-tu, à la base d'une fortune juive, il a y généralement quelque canaillerie, nous suivrons pas à pas chaque youpin suspect, et au moment propice, vlan! nous lui casserons les reins.“⁹⁹

Když se ho protagonista ptá na důvod jeho domněnky, že by z nich nikdy nemohli být přátelé, odpoví: „Parce que je suis Juif, interrompit-il nettement et avec un accent si particulier que je ne pus distinguer si l'aveu lui coûtait ou s'il en était fier.“¹⁰⁰ Tato rozpolcenost vůči svému původu Silbermanna provází v průběhu celého románu. Je nešťastný ze svého vyčlenění, z utrpení, které mu ostatní připravují, zároveň v něm však nenávisť a oprese posilují pocit výjimečnosti a hrdosti.

Když Silbermann zjistí, že vypravěč vůči němu necítí stejné nepřátelství jako jiní, využije této příležitosti získat přítele a pozve ho k sobě domů na svačinu. Také mu slíbí, že mu ukáže knihovnu a bude si moci půjčit, co bude chtít. Vypravěč však nejprve váhá, později mu však v dopise projeví své sympatie, znechucen z představy, že by mohl být obviněn ze stejných postojů jako Philippe. Silbermann to pochopí jako souhlas, a během přestávky potvrdí, že s tím tedy počítá. Když to zaslechne Philippe, vyptává se ho, jak to že se spolu stýkají, a suše mu oznámí, že Silbermannův otec je zloděj. Že mu to řekl jeho strýc Marc.

Vypravěč se však nedá odradit a skutečně jde k Silbermannovi domů. Zde je překvapen nejen vybavením domu a obrovskou knihovnou, z níž Silbermann již většinu knih četl, ale také tím, že jeho rodiče s ním jednají jako se sobě rovným, což on sám z domova nezná. Jeho vlastní otec s ním jedná autoritativně a matka se mu snaží vnutit svou představu jeho budoucí kariéry. Silbermannovi rodiče by svého syna sice také rádi viděli spíše v obchodu, on si však stojí za svým: bude slavným spisovatelem. Vypravěč na něj hledí s obdivem: „Qu'il fût supérieur à tous les camarades que j'avais, cela était évident et je n'en doutais pas, mais je jugeais encore que je n'avais rencontré ni dans ma famille, ni parmi notre milieu quelqu'un qui lui fût comparable.“¹⁰¹

⁹⁹ LACRETELLE, Jacques de. *Silbermann*. [Réimpr.]. Paris: Gallimard, 1986, s. 31

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 29

¹⁰¹ Tamtéž, s. 27

Díky přátelství s ním se vypravěč nejen dozvídá mnoho nového z francouzské literatury, ale stává se také citlivějším, přemýšlí o Silbermannově údělu a o údělu Židů obecně: „J’avais la vision de ces Juifs à travers les âges, errant par le monde, parqués dans la campagne sur des terres de rebut ou tolérés dans les villes entre certaines limites et sous un habit infamant. Opprimés partout, n’échappant au supplice qu’en essayant l’outrage, ils se consolaient du terrible traitement infligé par les hommes en adorant un dieu plus terrible encore. Et au bout de ces générations chargées de maux, je voyais, réfugié auprès de moi, Silbermann. Chétif, l’œil inquiet, souvent agité par des mouvements bizarres comme s’il ressentait la peine des exodes et de toutes les misères endurées par ses ancêtres, il souhaitait se reposer enfin parmi nous.“¹⁰²

Silbermann často mluví o svém přání stát se spisovatelem a tak „sloužit své zemi“, Francii. To, že ho tato země odvrhne ze svého středu navzdory jeho nejlepšímu úmyslu, pociťuje jako velmi bolestnou křivdu. Vypravěč se pozastavuje nad touto absurditou: „Quoi! C’était lui qui lisait comme à livre ouvert dans la tradition de la France, qu’on traitait d’étranger! Lui, qui pénétrait jusqu’aux qualités les plus profonds de notre terroir, qu’on voulait chasser de ce pays! Ah, ces sentiments insensés soulevèrent mon indignation.“¹⁰³

Právě ve spojení židovského génia s francouzskou kulturou vidí nejlepší možnou kombinaci: „Je veux rompre avec cette vie nomade, m’affranchir de ce destin héréditaire qui fait de la plupart d’entre nous des vagabonds. Oh! Je ne renie pas mon origine – affirma-t-il avec ce petit battement de narines qui décelait chez lui un mouvement d’orgueil – au contraire: être Juif et Français, je ne crois pas qu’il y ait une condition plus favorable pour accomplir de grandes choses. ... Seulement, le génie de ma race, je veux le façonner selon le caractère de ce pays-ci...“¹⁰⁴

Snad je to právě vypravěčův protestantismus, který mu umožňuje lépe se vcítit do Silbermannova vyčlenění: „Je les comparai a ceux qui avaient préparé jadis la révocation de l’édit de Nantes et fait perdre finalement à la France – je l’avais maintes fois entendu – les plus dignes et les plus travailleurs de ses habitants.“¹⁰⁵ Když mu Philippe, který je z katolické rodiny, posměšně vyčte, že se baví se Židem, a zároveň povýšeně dodá, že

¹⁰² LACRETELLE, Jacques de. *Silbermann*. [Réimpr.]. Paris: Gallimard, 1986, s. 45

¹⁰³ Tamtéž, s. 72-73

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 44

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 72-73

pro „ně ostatní“ (= protestanty) to zřejmě nehraje roli, rozhodne se vypravěč s Philippem definitivně zprerhat vazby.

Zřejmě i následkem Philippova působení se pronásledování v lyceu stále zhoršuje. Antisemitismus, Silbermannovy výrazné „semitské rysy“, jistá ošklivost, studijní úspěchy, to vše se projevuje ve fyzickém násilí na školním dvoře. Fakt, že ve třídě s ním byli ještě dva židovští chlapci, kterých si nikdo nevšímal, napovídá, že zdaleka nešlo jen o univerzální rasovou nesnášenlivost, ale především o nenávist vůči jeho úspěchům i hrdosti a nezlomnosti, kterou projevoval svým utiskovatelům. „Il n'était pas le seul Juif dans notre classe, mais on ne s'en prenait pas aux autres...Aucun n'avait un type sémite aussi marqué que Silbermann.“¹⁰⁶ Vypravěč je vnitřně rozpolcen, váhá mezi lítostí nad Silbermannovým osudem a pohrdáním, občas se v něm ozvou zbytky antisemitského smýšlení, ve kterém byl vychován: „La parole évangélique me revint en mémoire: Race incrédule et perverse...“¹⁰⁷

Protižidovská nálada na školním dvoře se zdála narůstat přímo úměrně tomu, jak narůstala v celé společnosti. Do popředí se dostala protižidovská liga *Français de France* a ultrapravicový deník *La Tradition française*.¹⁰⁸ Spolužáci Silbermanna neustále psychicky terorizují a fyzicky napadají: „Juif, dis-nous quand tu retourneras à ton ghetto, nous ne voulons plus de toi ici...Juif, pourquoi as-tu les oreilles d'un bouc? Silbermann, tout en marquant de mouvements de crainte pareils à ceux d'une bête faible qui se sent traquée, répliquait bravement à chaque mot. Puis, sur un signe de Montclar, on se précipitait sur lui. Il était jeté à terre et roué de coups.“¹⁰⁹ Toto zacházení ještě zhorší Silbermannovu nedůvěru, která se projevuje i vůči jeho příteli: „...nous causions tranquillement ensemble: je fis, par hasard, un geste de la main, il crut que j'allais le frapper et protégea vivement son visage.“¹¹⁰

Během dvou měsíců letních prázdnin se vypravěč definitivně rozhodne přiklonit se na Silbermannovu stranu. Po vzoru svého strýce misionáře si vezme za úkol Silbermanna chránit a natolik se do této role vžije, až začne vykazovat znaky určitého záchranářského

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 39

¹⁰⁷ LACRETELLE, Jacques de. *Silbermann*. [Réimpr.]. Paris: Gallimard, 1986, s. 64

¹⁰⁸ Ačkoli v celé knize není nikdy zmíněno období, ve kterém se příběh odehrává, dá se usuzovat, že se jedná o reflexi konce 19. století a silných protižidovských tendencí předcházejících Dreyfusově aféře. Název fiktivního deníku *La Tradition française* se zdá jasně odkazovat ke katolickému pravicovému tisku *Action française*.

¹⁰⁹ LACRETELLE, Jacques de. *Silbermann*. [Réimpr.]. Paris: Gallimard, 1986, s. 57

¹¹⁰ Tamtéž, s. 76

komplexu: „Je me demandais: Qui puis- je sauver? A qui me dévouer?“¹¹¹ Vychutnává si pocit vlastní oběti.

Ačkoli Silbermanna utěšuje, že mimo lyceum se již s takovými překážkami nebude muset setkávat, on ví, že to není pravda a že jeho původ mu bude již navždy stát v cestě ke všemu, čeho by chtěl dosáhnout. „Ah! Tu ne peux savoir ce que c'est de sentir, d'avoir toujours senti, le monde entier dressé contre soi. ... Mais tiens! Ne serait-ce que la manière dont on prononce le mot „Juif“?... Ah! Tu n'as jamais remarqué... Les lèvres avancent en une moue méprisante pour accentuer la première syllabe, puis, faisant glisser la seconde, reviennent vite en arrière, comme afin d'expulser le mot sans se souiller.“¹¹²

Protižidovská nenávist dospívá vrcholu v okamžiku, kdy je proti Silbermannovu otci vymyšleno spiknutí a ten je následně obviněn v *La Tradition française* z ukradení církevních starožitností. Nyní už ani učitelé neskrývají své opovržení a nijak žákům nebrání v protižidovských projevech. Silbermann se ještě více zatvrdí: „Mais ils ne triompheront pas de moi. Ils veulent me chasser d'ici. Je résisterai. Je leur prouverai que moi, je les ai, les qualités qu'on prête à ma race. Après tout, je ne suis pas le premier juif que l'on persécute. ... Mais s'il n'était pas le premier, on eût dit que sa chétive personne fut chargée de la réprobation universelle et légendaire jetée sur Israël.“¹¹³

Nakonec však tuto zátěž přece jen nevydrží. Na doporučení ředitele jej rodiče ze školy vezmou a spojí se s příbuzným v Americe, ke kterému má Silbermann nastoupit na výpomoc v obchodu s diamanty. Jeho sen o poklidném životě v milované Francii a o dráze spisovatele se definitivně rozplyne: „Ils triomphent, les Français de France! Songe donc: un Juif de moins auprès d'eux!... Ah! Les imbéciles! Croient-ils, parce qu'ils ne me verront plus ici, qu'ils auront un ennemi de moins? Ne savent-ils pas que c'est pour avoir été rejetée toujours et par tous que notre race s'est fortifiée au cours des siècles?“¹¹⁴

Chápe, že mu již nebude umožněno rozvinout svůj talent: „Je n'avais point d'impatience, car je ne voulais pas être marqué de la hâte et de l'avidité que l'on reproche à ceux de ma race. Pourtant, je rêvais du jour où je lirais mon nom imprimé... Eh bien! Ce souhait s'est réalisé. Une fois mon nom a été imprimé, et il était même suivi d'une

¹¹¹ Tamtéž, s. 69

¹¹² Tamtéž, s. 776

¹¹³ LACRETELLE, Jacques de. *Silbermann*. [Réimpr.]. Paris: Gallimard, 1986, s. 89

¹¹⁴ Tamtéž, s. 100

description. C'était dans *La Tradition française*. Silbermann fils, un hideux avorton juif...¹¹⁵

Vypravěč se v zoufalé snaze Silbermanna zachránit obrátí na svého otce, prosí ho, aby ze své úřední pozice zasáhl a pomohl vyvrátit obvinění. Setká se však nejen s naprostou neochotou, ale také s podezříváním z „nenormálního vztahu“ se Silbermannem: „Pour apitoyer mon père, je lui représentai la malédiction qui poursuivait Silbermann, son martyr secret, les transes où il vivait actuellement. Je lui avouai combien cet état me touchait, je lui livrai, espérant l'attendrir, des preuves de ma folle amitié et de mon tourment. C'était la première fois que j'analysais mon cœur, et, grisé par les paroles, je me dénonçais, avec une ardeur candide. Dans mon emportement, je poussai ce cri ingénu: Ah! Je ne savais pas qu'on pouvait éprouver un tel sentiment pour d'autres que ses parents! ...Son visage plongeait dans mes yeux. – Ce sentiment n'est pas normal envers un camarade. D'où provient cet attachement entre vous?“¹¹⁶

Nakonec otec uzná, že jej nemůže podezřívát, když k tomu nemá žádný důkaz, nakáže však synovi, že se se Silbermannem již nikdy nesmí stýkat. On to však nedodrží. Když to zjistí jeho matka, obviňuje ho nejen ze lhaní otci, ale především z kompromitování vlastní budoucnosti. Naposled se se Silbermannem vidí den před jeho odjezdem do Ameriky.

Silbermann s ním mluví nepřátelským, zahořklým tónem, lituje své zmařené šance, odsuzuje nenávist, která ho vyšťvala ze země, které chtěl obětovat vše, zároveň se však ještě více než kdy předtím projeví jeho hrdost a vědomí nadřazenosti: „Oui, voilà, le fait qui domine tout: nous sommes mieux doués que les autres, nous sommes supérieurs. Si tu en n'es pas convaincu, compte-nous à travers le monde: sept millions...en France quatre-vingt mille... Puis voir les places que nous occupons: Écoute bien ce que je vais te dire: le peuple d'élection, ce n'est pas une divagation de prophète mais une vérité ethnologique qu'il vous faut accepter.“¹¹⁷

„Vois- tu? Chaque pays a les Juifs qu'il mérite...ce n'est pas de moi, c'est de Metternich. Maintenant, je suis sorti de mes rêves. En Amérique, je vais faire de l'argent. Avec le nom

¹¹⁵ Tamtéž, s. 106

¹¹⁶ Tamtéž, s. 86-87

¹¹⁷ LACRETELLE, Jacques de. *Silbermann*. [Réimpr.]. Paris: Gallimard, 1986, s. 108

que je porte, j' étais prédestiné, hein!... David Silbermann, cela fait mieux sur la plaque d'un marchand de diamants que sur la couverture d'un livre! ¹¹⁸

„Ce fut ma dernière entrevue avec Silbermann. Notre séparation me fut moins douloureuse à la suite de ces étranges adieux. ¹¹⁹

Přestože se s ním Silbermann tak podivně rozloučil, pociťuje vypravěč velmi bolestně jeho ztrátu, a především ztrátu svého životního poslání. „Quelque temps passa. Je vivais dans un affreux ennui, n'ayant plus foi en la vertu et n'ayant point le gout du mal.“¹²⁰ Vše se však posléze vrátí do starých kolejí a dojde i ke smíření s otcem, který to okomentuje citací z podobenství o marnotratném synovi: „Mangeons et réjouissons-nous, car mon fils que voici était mort et il est revenu à la vie, il était perdu et il est retrouvé.“¹²¹ Vypravěč pozapomene na Silbermanna i na vše, co předcházelo jeho odchodu, a když mu Philippe nabídne znovu své přátelství, přijme a společně s ním se pošklebuje nad Silbermannovou starou karikaturou na školní zdi.

Le Retour de Silbermann

V roce 1930 vydává Lacretelle jakýsi epilog Silbermannova osudu. Příběh Silbermannova návratu začíná o dvacet let později, kdy se vypravěč ocitá v Marseille s úmyslem nalodit se a cestovat po Středozeří, cestu však musí odložit. Zatím tedy čeká v hotelu a čas si krátí pozorováním ostatních cestovatelů: „De tout temps, j'ai aimé à observer sur les êtres la marque de la race ou bien de la nationalité dans son caractère le plus profond, il me semble remonter le cours d'un fleuve grâce a une seule goutte d'eau.“¹²²

Z přemýšlení ho vyruší portýr vyvolávající jméno Davida Silbermanna. Okamžitě se mu v mysli vybaví vzpomínky na dávného přítele: „On le voyait avancer dans la cour du lycée à pas hésitants, le dos courbé, un masque inquiet posé sur le visage: il faisait de longs détours pour éviter toute rencontre, et, après ces danses chimériques, quand il approchait de moi, il y avait dans sa manière de me tendre la main quelque chose de peureux et de triste.“¹²³ I přes jeho neustálý strach a nedůvěru k ostatním mu nechyběla hrdost a vědomí

¹¹⁸ Tamtéž, s. 109

¹¹⁹ Tamtéž, s. 111

¹²⁰ Tamtéž, s. 117

¹²¹ Tamtéž, s. 118

¹²² LACRETELLE, Jacques de. *Le retour de Silbermann*. [Réimpr.]. Paris: Gallimard, 1982, s. 10

¹²³ LACRETELLE, Jacques de. *Le retour de Silbermann*. [Réimpr.]. Paris: Gallimard, 1982, s. 14

vlastní výjimečnosti, díky níž se mu podaří „...allier aux méthodes et au génie de la France l'esprit critique et la poésie de sa race.“¹²⁴

Nedočkavě vyhlíží, zda se Silbermann objeví. Nakonec požádá portýra, aby předal Silbermannovi jeho navštívenku a vyřídil mu, že by se s ním rád setkal. Přemítá, jak bude setkání po tolika letech probíhat a co se se Silbermannem v průběhu let událo. Záhy však zjistí, že se zmýlil. Namísto svého dávného přítele se ocitá tváří v tvář neznámému Američanovi, o kterém záhy zjistí, že je jedním ze Silbermannových bratranců. Přestože je zklamán, stále se nevzdává naděje, že se o svém příteli něco dozví. Donutí muže do vyprávění o Silbermannově osudu v Americe:

Silbermann začal pracovat u svého strýce, který obchodoval s perlami a drahými kameny, a nejprve se zdálo, že zanevřel na veškeré své literární ambice. Jediné, co ho zajímalo, bylo jak vydělat peníze. Brzy však začal svou rodinou v Americe pohrdat pro jejich zaujetí penězi a vlačnost vůči víře. Začal se u něho projevovat stesk po Evropě a jeho starém životě. vzdal se místa u svého strýce a odstěhoval se. Rozhodl se otevřít si v New Yorku vlastní knihkupectví, s čímž mu strýc pomohl, po necelém roce však obchod zkrachoval.

Čím méně se Silbermannovi dařilo, tím zatvrzelejším se stával. Ke své rodině se choval povýšeně a agresivně s úmyslem co nejvíce ji zraňovat. Zaujímal radikální názory, angažoval se v proletářském hnutí i v sionismu, a koketoval také s anarchismem. Se strýcem se rozcházel v názoru na praktikování židovské víry. Zatímco strýc viděl jediné řešení v asimilaci, Silbermann hájil židovský způsob života: „Mais mon cousin répliquait alors que la plupart des coutumes juives avaient des raisons de morale, ou de convenance sociale, ou d'hygiène, que même l'esprit moderne ne pouvait méconnaître.“¹²⁵

Jeho chování se stále zhoršovalo, až nakonec vyústilo v konflikt, který způsobil naprostý rozvrat v rodině. Silbermann se podílel na dělnické stávce proti svému strýci. Poté rodina se Silbermannem přerušila veškeré styky a už nevěděli, jaké byly jeho další osudy. Bylo však jasné, že v Americe nezůstal, že se vrátil zpět do Francie.

Zde David Silbermann vyprávění ukončil, slíbil však, že zkusí zjistit jméno ženy, se kterou Silbermann bydlel v Paříži, a že mu jej pošle poštou. Když se protagonista vrátil

¹²⁴ Tamtéž, s. 15

¹²⁵ Tamtéž, s. 38

z cest, čekal na něho v Paříži slíbený dopis. Po složitém pátrání nalezne adresu Silbermannovy dávné přítelkyně Simone Fligsheimové. Ta mu sdělí, že Silbermann zemřel ve třidvaceti letech a dá se do vyprávění jeho osudu, který označí jako „...la déchéance d'un homme incompris de tous et aigri peu à peu par la pauvreté et l'insuccès.“¹²⁶

Po návratu z Ameriky se v Paříži začal stýkat s židovskými intelektuály a studenty, mezi něž patřila také Simone, která se stala jeho milenkou. Navštěvoval malé knihkupectví nedaleko Sorbonny, v němž se tato skupina lidí scházela. Zde se také rozhodl založit časopis, který by se věnoval jak literatuře a umění, tak sociálním problémům. Jeden z článků, které v tomto časopise publikoval, se jmenoval „L'Affaire Dreyfus et l'évolution de notre pays“. Při jeho čtení v něm vypravěč snadno pozná tón připomínající pocit pronásledování, které zažíval v lyceu, a které ho, jak se zdá, již navždy ovlivnilo v jeho intelektuální argumentaci.¹²⁷

Ani s vydáváním však Silbermann neuspěje a po několika číslech časopis zanikne. K profesním neúspěchům se záhy přidají zdravotní problémy. Téměř zemře na zápal plic, ze kterého se již nikdy zcela nevyhlídí. V tomto období žil Silbermann se Simone v hotelu a ona se mu po většinu času věnovala. Povzbuzovala ho, aby psal, a předčítala mu. Jednou narazili na knihu, kterou napsal Silbermannův bývalý spolužák z lycea. Silbermann je velmi rozčilen zjištěním, že tomuto podprůměrnému studentu se podařilo napsat knihu, zatímco on, nejlepší student ze třídy, v ničem neuspěl: „C'est que moi, je n'ai été qu'un de ces petits rabbis précoces qui, à dix ans, connaissent la thora par cœur et sont capables de la copier tout entière ou de discuter des heures sur un mot. Voilà pourquoi j'ai été quatre fois le premier. Mais quand il s'est agi de créer quelque chose, d'écrire un livre, rien, rien...c'est le chrétien qui l'a fait.“¹²⁸

Silbermann se stává čím dál více zlomeným a zahořklým, zhoršuje se jak jeho fyzický stav, tak duševní. Naplňuje ho pocit zmaru a zmařeného života, jehož neúspěch způsobilo jeho okolí: „Le petit rabbi a eu tort d'écouter les histoires des chrétiens...il a eu

¹²⁶ LACRETELLE. Jacques de. *Le retour de Silbermann*. [Réimpr.]. Paris: Gallimard, 1982, s. 56

¹²⁷ Tamtéž, s. 68

¹²⁸ Tamtéž, s. 84

tort de lever les yeux sur les églises...Il aurait dû rester avec les siens...car les goyim l'ont empoisonné.¹²⁹

Krátce před smrtí vyjeví Silbermann svůj pravý postoj k židovství, k ostatním Židům i k sobě, postoj plný pohrdání a utajované nenávisti. Židovství mu složilo pouze jako způsob obrany, čím více jej za něj perzekvovali, tím zatvrzeleji se k němu hlásil, ale nikdy nevěřil v jeho skutečnou hodnotu: „Je n'ai jamais eu vraiment d'admiration pour les Juifs, je n'ai jamais eu foi en leur avenir. Dès que j'ai commencé à réfléchir et à juger la beauté des choses, (...), je me suis senti attiré hors de ma race. Au lycée, je n'avais qu'un idéal: m'éloigner des Juifs et imiter les autres. Tout ce que je disais sur nous et contre les chrétiens, c'était parce que l'on m'attaquait et pour me défendre avec des armes que je trouvais toutes prêtes. Mais j'y ne croyait pas.“¹³⁰

Ve skutečnosti považoval židovství za překážku a neváhal by se ho vzdát, kdyby mu tím bylo umožněno žít plnohodnotným životem ve Francii. Uvědomil si, že jeho dávný sen o spojení těchto dvou identit byl nemožný: „Je ne pensais qu'à tout ce que j'avais appris et aimée en France, et cela se dressait entre moi et ma vie de Juif.“¹³¹

Životní neúspěchy a pohrdání ostatních ho dovedli k pocitu nenávisti sebe samotného i všech ostatních Židů, kvůli kterým ho okolí odmítlo přijmout do svého středu: „...quand je prenais la parole dans les Jewish Associations, je méprisais mes auditeurs, je ne voyais que leur ignorance, leur crédulité, leurs tares physiques. Et je ne pouvais m'empêcher de ricaner intérieurement à la pensée que je disais à ces têtes de moutons: „Vous qui êtes de la race élue...“¹³²

V tomto období již Simone věděla, že je Silbermann ztracený. Začal odmítat potravu a jeho stav se prudce zhoršoval. Nakonec se nacházel na pokraji šílenství, např. mýdlem psal na zrcadlo antisemitistické výroky, které o něm kdysi psali spolužáci na školní zdi, a poté se díval na svůj odraz posetý těmito nápisy. Poslední noc svého života prožil v delíriu a ráno zemřel. „...je me pris à songer que les diables qui avaient quitté le cerveau de Silbermann a la minute suprême étaient nos princesses raciniennes et tout un cortège de héros légendaires

¹²⁹ Tamtéž, s. 88

¹³⁰ LACRETELLE, Jacques de. *Le retour de Silbermann*. [Réimpr.]. Paris: Gallimard, 1982, s. 90

¹³¹ Tamtéž, s. 90

¹³² Tamtéž, s. 90-91

vêtus à la française. ... Quelle terreur revint a sa mémoire? Il ébaucha un geste pour se protéger...Ce fut son dernier mouvement.“¹³³

Mí černovlasí bratři

Roku 1964 vydává Ladislav Fuks soubor šesti povídek, jemuž předcházela jeho první román *Pan Theodor Mundstock*, v němž hraje hlavní roli taktéž židovský motiv. V tomto souboru nazvaném *Mí černovlasí bratři* se vrací ke svým gymnaziálním létům a postavy utváří na základě vzpomínek na své židovské spolužáky. Velkou mírou autobiografičnosti lze vyčíst z velmi osobního tónu vypravěče Michala (což bylo Fuksovo druhé jméno). Z názvu můžeme vytušit nejen dedikaci dávným přátelům, které stihl tragický osud, ale také pocit sounáležitosti s nimi. Motto knihy „Co se to ozvalo za volání? Můj vlastní ztracený život.“ jasně odkazuje na pocit osobní ztráty a nostalgie.

Knihou obsahuje šest povídek, mezi jejichž leitmotivy (typický prvek Fuksova stylu) patří především věta „Smutek je žlutý a šesticípý jako Davidova hvězda.“ Nežidovský chlapec Michal, slabý a přecitlivělý hoch žijící ve svém vlastním světě „hloupých fantazií“, jak mu stále vyčítá jeho otec, líčí smyčku stahující se kolem krku jeho přátel, avšak s naivitou a čistotou sobě vlastní, jako kdyby si nedokázal dostatečně jasně uvědomit společenskou situaci a válku zuřící kolem kvůli válce jiné, té, kterou vedl v nitru sebe samého.

Soubor zahajuje povídka *První den školy*, ve které se Michal po prázdninách znovu shledává se svými kamarády. Poznávají nového zeměpisáře, fanatického antisemitu, který bude od té chvíle „černovlasým bratrům“ neustále ztěžovat život svými podivnými narážkami a chováním. Po škole jdou Michal, Kchony, Arnstein a Katz do parku, kde se dohodnou na založení „Spolku pro potírání zeměpisu“, což jim dodá vědomí odporu a soudržnosti.

Skutečný rozsah tragické situace, do které se Židé dostali, je naplno rozvinut již v druhé povídce *Kchonyho cesta do světa*. Kchony pozve Michala na návštěvu k sobě domů a sdělí mu, že se s rodiči chystají na dalekou cestu. Ukáže Michalovi sešit, do kterého si bude zapisovat své zážitky ze světa. Druhý den pak Kchony nepřejde do školy a Michal se dozví, že Kchonyho matka v bytě pustila plyn a celá rodina zemřela. Kchonyho našli mrtvého u psacího stolu s hlavou položenou vedle prázdného sešitu.

¹³³ Tamtéž, s. 102

Zatím se situace se zeměpisářem stále zhoršuje. David Katz se mu dokáže lépe postavit, avšak nebohý Arnstein je mu zcela vydán napospas. Tématem třetí povídky *Koruna pro Arnsteina* je bankovka, kterou si Michal od Arnsteina půjčil na kino: když mu ji druhý den chtěl vrátit, Arnstein ani Katz už do školy nepřišli. Židům byla školní docházka zakázána. Michal se upne na fakt, že Arnsteinovi dluží korunu, kterou mu musí stůj co stůj vrátit. Stane se z ní pro něho jakýsi symbol pomoci, kterou má vynahradit selhání v záchraně Kchonyho. Nakonec se k Arnsteinovi vydá, ale z nervového vypětí omdlí a až doma si uvědomí, že si s sebou nevezl peněženku. Druhý den se Arnsteinovi „odstěhovali“ a Michal korunu už nikdy nevrátil: „Je dodnes v mé peněženke, kterou už dávno nenosím. Skoro nová, papírová koruna, samotná, v půli přeložená jako založený lístek ztraceného dětství, jako žlutý šesticipý smutek hvězdy Davidovy, který prý už dávno neplatí. Jak by platila! Vždyť to bylo koruna pro Pavla Arnsteina a ten již dávno, dávno není.“¹³⁴

Následující povídka *Dívka ze Safedu* se odehrává v době, kdy je již Michalův otec poslán do koncentračního tábora. Michal tráví prázdniny na venkově spolu s Katzovou adoptivní sestrou Ester, „dívkou ze Safedu“. Mluví s ní o sílící hrozbě, o „temné ruce“, která se natahuje po židovském národu. Michal na to odvětí: „Svou temnou ruku má každý. Ale já se tím netýrám. Já vím, že temná ruka není nade mnou, ale ve mně.“¹³⁵ Esteřina ustrašenost je Michalovi protivná a rozhodne se, že po válce začne jezdit po světě a přednášet o židovském náboženství a kultuře, aby „už nebyly takovéhle protivné Ester, plné strachu a zvrácených fantazií, aby nikdy nikdo neměl přítele, kterého by jeho sestra pohrřbivala zaživa, aby se už nikdy nevyskytl takový ubohý hoch jako já.“¹³⁶

V povídce nazvané *Katzovy cypřiše a hvězdy* zbyl Michalovi z židovských přátel už jen Katz. Jsou to tři roky, co se všichni kamarádi sešli poprvé po prázdninách, šli do parku a založili tam Spolek. „Ano, to jsou mé vzpomínky na park před třemi léty. Vzpomínky na tuto událost a všechno to, co pak přišlo jako smršť a zkáza. Prokletá okupace, prokleté kriminály, prokletá válka.“¹³⁷

Nyní se Katz s Michalem znovu prochází v parku, ale nic už není jako dřív. Katz procházku stále prodlužuje a přemítá o současné situaci Židů, několikrát parafrázuje Knihu Kohelet, která velmi dobře vystihuje soudobý pocit zmaru. „Vše marné, říká s lehkým

¹³⁴ FUKS, Ladislav: *Mí černovlasí bratři*. Československý spisovatel Praha, 1964, s. 60

¹³⁵ Tamtéž, s. 67

¹³⁶ Tamtéž, s. 62

¹³⁷ FUKS, Ladislav: *Mí černovlasí bratři*. Československý spisovatel Praha, 1964, s. 86

úsměvem, svět je rozmanitý, učíme se, ale pomíjející, lapání po větru, nesmyslné, prázdné, bezvýznamné, hon za mocí, která přejde jak váněk.¹³⁸

Chlapci míjejí místa, ke kterým se vážou vzpomínky na šťastnou dobu před válkou, a vše se zdá mrtvé a opuštěné. Michal vnímá absurditu kolem sebe a stále se musí sám sebe ptát: „Proč jdeme! Proč se na to díváme! Proč zrovna my!“¹³⁹ Poté Katz vypráví o tom, že druhý den začíná židovský nový rok a že od téhož dne začínají zároveň platit nové zákazy pro Židy, mimo jiné i pro vstup do parků. Proto se chtěl tak dlouho procházet, jelikož věděl, že je to naposled.

Když přijdou ke Katzovi domů, Michal se trochu upokojí: „Něco mi v duši říkalo, že i tohle málo stačí, aby zmizel můj nešťastný důvod ke skrývání smutku. Že o skrývání by už jít nemělo.“¹⁴⁰ Katz ukáže Michalovi plášť s našitou Davidovou hvězdou, kterou od dalšího dne musí nosit. Staví se k tomu nikoli jako k potupě, ale s vírou, že jednou nadejde den, kdy se budou lidé k židovství hrdě hlásit: „...tahle hvězda je dnes na našich kabátech k potupě, ale zítra může být na našich státních vlajkách.“¹⁴¹

Motiv hvězd se v povídce vyskytuje na mnoha místech, nejen jako znak nacistické perzekuce, ale také jako symbol úniku a snění o budoucnosti, která je však sama „ve hvězdách“. Podobným symbolem úniku a snění je také cypřišová vůně.

Nakonec začnou mluvit o slibu, který si dali před třemi lety, že jednou podniknou společnou cestu do Palestiny. Michal Katze ujistí, že na to nikdy nezapomněl a že cestu jednou jistě uskuteční. Katz v to také doufá, ovšem do úvah se mu vkrádá stín pochybností: „Na světě,“ řekl nalévaje víno, „není jen cesta do Palestiny, je moc cest i jiných...“¹⁴²

Právě proto k cestě do Palestiny nakonec nikdy nedošlo. Katz byl za měsíc deportován do Lodžského ghetta. „Hleděl na mne, ale jistě viděl i své slunce, hvězdy, cypřiše... „A nebuď hloupej, Míšo,“ řekl nakonec, a pak jsem ještě cítil cypřiš blízko svých vlhkých tváří. Na hodinách tlouklo sedm. Smutek byl žlutý a šesticípý jako Davidova hvězda.“¹⁴³

Knihu uzavírá povídka *Nedohořelá svíčka*, ve které jsou Michal a jeho ostatní spolužáci svědky definitivního propuknutí zeměpisářova šílenství. Ten během proklamování německého vítězství postříká katedru benzínem a zapálí na ní svíčku se slovy, že je to svíčka

¹³⁸ Tamtéž, s. 80-81

¹³⁹ Tamtéž, s. 81

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 90

¹⁴¹ Tamtéž, s. 99

¹⁴² Tamtéž, s. 95

¹⁴³ Tamtéž, s. 100-101

značí konec židovských dějin. Nakonec se stůl vznítí a zeměpisáře odvezou do blázince. Po válce Michal navštíví jeho hrob na bohnickém hřbitově a uvědomuje si palčivou ironii toho, že ač je nyní mrtev stejně jako „černovlasí bratři“, má alespoň vlastní hrob.

5. Paralely a kontrasty mezi Lacretellem a Fuksem

5.1. V životech autorů

Na první pohled se může zdát, že Lacretelle a Fuks toho neměli mnoho společného. Lacretelle se narodil na zámku do šlechtické rodiny za třetí francouzské republiky, Fuks se narodil o čtvrt století později do pražské měšťanské rodiny za první československé republiky. Zdánlivě je muselo odlišovat prostředí i doba, ve které žili. Přesto při bližším zkoumání nacházíme v jejich životech mnohé paralely, které zřejmě vedly k tomu, že si oba zvolili k uměleckému vyjádření právě židovskou tematiku.

Již od dětství se u obou projevovala introvertní povaha nedovolující jim cítit patričnou sounáležitost se světem. Do jaké míry to u Lacretella způsobilo vědomí jeho homosexuální orientace, o tom se lze vzhledem k nedostatku informací pouze dohadovat, v případě Fuksově je však zřejmé, že si ji uvědomil velmi brzy na počátku dospívání. Důležitou roli ve vývoji obou autorů musel hrát také vztah k otci. Lacretellovi v dětství otec zemřel, do budoucna mu tedy chyběla mužská autorita, to snad způsobovalo jeho problematické chování a neúspěch při složení maturity. Fuksův složitý vztah k otci, kterého v mnoha dílech zobrazil jako tyrana, se nacházel na pomezí nenávisti a zoufalé snahy o pochopení. I v jeho případě tedy skutečná otcovská role chyběla, i když jiným způsobem.

Za povšimnutí také stojí fakt, že Lacretelle narukoval do první světové války a nedlouho nato byl ze zdravotních důvodů propuštěn, stejně jako byl propuštěn z vojny Fuks. Oba se v průběhu života přiklonili k politickému systému své doby a tvořili v souladu s ním, ačkoli o skutečném angažování se dá mluvit mnohem více u Lacretella.

Oba dva se také navzdory své orientaci oženili, přestože u Fukse se o skutečném manželství nedá mluvit. Lacretelle měl dokonce tři děti. U Fukse je domněnka, že chtěl manželství využít k emigraci do zahraničí, zatímco u Lacretella byla důvodem jednoznačně snaha o „spořádanou existenci“. Nicméně obě tato manželství nesla význam bezpečí a jistého společenského postavení. Ani jeden se výslovně ke své homosexualitě nevyjádřil a její více či méně jasné náznaky můžeme nalézt v jejich literárním díle, ve Fuksově případě i ve svědectvích jeho okolí.

Tyto společné rysy v jejich osobních životech mohou být důvodem, proč si dva autoři rozdílného postavení, doby a prostředí, příklánějící se k odlišným pólům politického schématu, vybrali k vyjádření svého životního postoje právě židovství. Podle mého názoru to bylo právě vědomí nepřijetí a vyčlenění, historicky tolik spojené právě s Židy, které autory vedlo k využití židovské problematiky v jejich díle. U Fukse můžeme hovořit o naprostém

pocitu sounáležitosti, u Lacretella se tento pocit mísí s opovržením. Tento pocit mohl do jisté míry vycházet nejen z vnějšku, ale i z vlastního pocitu autorů. Sebenenávisť, jak je ukázána na postavě Silbermanna, se do značné míry týkala také homosexuálů.¹⁴⁴ Podrobněji se pokusíme shrnout společné prvky děl, stejně jako rozdíly mezi nimi, v následující podkapitole.

5.2. V dílech

Mezi Lacretellovou sérií o Silbermannovi a povídkami sbírky *Mí černovlasí bratři* existují mnohé podobnosti. Z hlediska pojetí jde o (v případech prvního dílu Silbermann a *Mých černovlasých bratrů*) vyprávění nežidovského chlapce, který vypovídá o nespravedlnosti, jehož obětí jsou jeho spolužáci. Obě díla začínají na počátku nového školního roku. Jejich vypravěč, jenž nese jasné autobiografické rysy svých tvůrců, kteří čerpají z osobních vzpomínek na školní léta, je citlivý a do jisté míry submisivní. Zdá se, jako by si i on sám uvědomoval podřízenost vůči svým brilantnějším vzorům.

U obou protagonistů hraje velkou roli jejich fantazie. Michal ji vnímá jako svůj hlavní problém, jako svou „temnou ruku“, jako rys své osobnosti, která mu nedovoluje vyrovnat se s realitou. V Silbermannovi čteme vlastní charakteristiku vypravěče: „Moi, j'étais peu bavard, plutôt grave et sensible principalement à tout ce qui joue dans l'imagination.“¹⁴⁵ Vypadá to, jako kdyby právě určitá zasněnost, fantazie a uzavřenost byla tím, co oba protagonisty sblížilo s jejich židovskými spolužáky, toto odmítnutí reality, která již dříve odmítla je.

Nejdůležitější roli však hraje právě věčný pocit vyčlenění. K Silbermannovi táhne vypravěče pocit jinakosti vzhledem k vlastnímu protestantismu, nejasné vědomí, že ho katolické okolí zavrhlo. U Michala je to neschopnost čelit realitě a chronická melancholie, která nachází pochopení v kruhu jeho štvaných přátel. Vnímají svou životní situaci určitým způsobem omezovanou, stejně tak jako jejich přátele omezuje jejich židovství.

V průběhu vyprávění se v reakci na protižidovskou nenávisť a nespravedlivé pronásledování vyvine u obou vypravěčů jakýsi misionářský komplex (protagonista z díla Silbermann si z ochrany svého přítele udělá životní poslání, Michal se zas s bezradností sobě

¹⁴⁴ Doc. Jámek k tomu v souvislosti s Lacretellovým politickým smýšlením poznamenává: „Také homosexuálové byli často vnitřně ničeni sebenenávisť, a možná to byl i Lacretellův postoj k vlastnímu založení: k extrémní pravici se může mezi homosexuály hlásit jen masochista.“ (v rámci konzultace)

¹⁴⁵ LACRETELLE, Jacques de. *Silbermann*. [Réimpr.]. Paris: Gallimard, 1986, s. 16

vlastní snaží pomoci Arnsteinovi, alespoň mu „řici pár dobrých slov a vrátit korunu“¹⁴⁶). Snad mají pocit, že se za své přátele vtlačené do rolí slabých a bezbranných musí postavit, možná je k tomu vede přesvědčení, že jejich vlastní slabost a bezbrannost tak nebude tolik nápadná, a snad je pro ně jednodušší zachraňovat druhé než sami sebe.

Podobnou roli hraje v obou příbězích komplikovaný vztah vypravěče k vlastní rodině, oba vypravěči bojují s autoritativním otcem, který pro ně nemá dostatečné pochopení (Michalovi otec vyčítá iracionalitu, „toulání a hloupé fantazie“, vypravěče ze Silbermanna zas otec podezřívá z „nezdravých vztahů“ a matka jej nutí do zářné kariéry).

Mí černovlasí bratři mohou být vnímáni jako jakési prodloužení Silbermannova příběhu o půl století později. Postavy Kchonyho a Arnsteina se Silbermannovi podobají ve své nejistotě a ustrašenosti při projevech na veřejnosti, ovšem nejjasněji se mu podobá postava Davida Katze, vyspělého, chytrého a umělecky nadaného chlapce. Zároveň se však od něho v mnoha ohledech liší: „Býval nejlepší žák gymnasia. Navzdory té přednosti ho měli ve třídě rádi. Bylo to snad proto, že nebyl domýšlivý ani povznesený a pyšný jako jiní premianti, a také proto, že se nebál. Nebál se ani zeměpisáře. Ale daleko významnější byla u Katze jiná věc. Katz byl neobyčejně hezký. Býval upraven, nažehlen a sváteční, ale přitom nikdy přehnaně, nýbrž jaksí přirozeně, takže se to dalo i přehlédnout. Jeho ruce bývaly vzorně čisté, jemný pravidelný obličej, mírně osmahlý a do růžova, dýchal slabou cypřišovou vůní (...). Katz byl básník.“¹⁴⁷

Tento popis jako by ho jasně stavil do opozice proti Silbermannovi a snad i dával jisté vysvětlení, proč se mu dařilo lépe. Vždyť Silbermann byl velmi povznesený a pyšný ve svém zvláštním způsobu umožňujícím mu přežít, a zároveň dával najevo strach, i když třeba jen bezděčně v obranném pohybu. Jako další důvod snášenlivosti zde Fuks uvádí Katzovu krásu, na rozdíl od Silbermanna, kterého nenáviděli pro jeho „židovské rysy“.

Osud Silbermanna, Katze i ostatních židovských spolužáků skončí tragicky, v jiné době i zemi, avšak vždy vinou společenské nenávisti a zvrácených ideologií. Na případě „černovlasých bratrů“ můžeme sledovat, jak by dopadl Silbermann o půl století později, nikoli vinou francouzského, ale německého nacionalismu. Je docela dobře možné, že by se oni učitelé nečinně přihlížející Silbermannově šikaně na školním dvoře všichni proměnili v šílené zeměpisáře deptající své žáky podobně zvrácenými dotazy.

¹⁴⁶ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 60

¹⁴⁷ FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1964, s.79

I v jejich tragickém konci však můžeme najít výrazný rozdíl. Silbermann umírá zahořklý, zlomený a nenávidící sebe i okolí, naproti tomu Katz je přesvědčen, že právě láska k druhým může člověka zachránit: „Ale mně se zdá, že člověk, aby mohl být dobrý, musí mít i někoho rád. Některý člověk nemá rád nikoho a ještě se tím chlubí, ač by to měl spíš co nejméně zapírat. Ale je-li to Žid, je to tragédie. Nás odmala učí, abysme měli lidi rádi, a když nemůžeme všechny, tedy aspoň některé. Když nemiluje Žid, je to snad ještě horší, než když nemiluje křesťan, já nevím. Učíme se, že je všechno prázdné, marné, nesmyslné a lapání po větru, ale já jsem věděl, že něco cenu má.“¹⁴⁸

Celkové pojetí židovství v díle Silbermann vychází mnohem méně jednoznačné než u Fukse. Ten k židovství ve všech svých dílech vzhlíží s nekritickým obdivem. Židovské téma se objevuje již v prvním Fuksově románu Pan Theodor Mundstock, ve kterém se objevuje postava Žida drceného jak vnějšími okolnostmi, tak vlastními úzkostmi, které ho nakonec přivedou do záhuby.

Dále zmiňme dílo Spalovač mrtvol, ve kterém židovské téma nemá tolik prostoru, ale přesto vyznívá s obrovskou naléhavostí. Zde slouží jako naznačení toho, do jaké míry se z hlavní postavy, Karla Kopfrkingla, stala nelidská bestie naprosto zmanipulovaná režimem. Ten se rozhodne oběsit vlastní ženu a zabít obě děti jen proto, že měli židovskou krev a neměli v „novém světě“ místo. I zde se tedy objevuje motiv židovství značícího zkažení.

Z drobnějších próz je velmi zajímavá také novela Cesta do zaslíbené země, ve které se skupina Židů rozhodne uprchnout nacistickému režimu tím, že zorganizují plavbu po Dunaji s cílem následně doplout až do Palestiny. Místo toho však nakonec po mnohých peripetiích pochopí, že jejich osud byl od počátku zpečetěn a rozhodnou se pro hromadnou sebevraždu, jedinou možnou „cestu do zaslíbené země“. Jak je možno vidět na těchto příkladech, Fuks zobrazuje Židy vždy jako nevinné oběti trpící bezpráví a podléhající zlu, kterému vzhledem ke svému jennému založení nemůžou vzdorovat.

Lacretelle naopak popisuje svého protagonistu tápajícího mezi obdivem a pohrdáním vycházejícím ze starých protizidovských předsudků. Tento postoj nechává Lacretelle naplno propuknout v pokračování *Le Retour de Silbermann*. Jak píše Catherine Ebert-Zeminová, vliv na to mělo nejen myšlenkové ovzduší 30. let, ale také názorový vývoj samotného autora a jeho seznámení s Gobineaouvými rasovými teoriemi:¹⁴⁹

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 100

V tomto světle se tedy může zdát, jako kdyby hlavním důvodem Silbermannovy smrti byla jeho nenávisť.

¹⁴⁹ EBERT-ZEMINOVÁ, Catherine. *Texteterritorium*. Praha: Karolinum, předpokládané vydání 2013, s. 62

„V románu z počátku 30. let se však Silbermannův portrét dramaticky mění. Definovat novou podobiznu staré postavy jako radikalizaci záporných rysů údajné izraelské povahy nebo mentality, v nichž se tehdejší protizidovské smýšlení utvrzovalo, by ovšem bylo příliš jednoduché. (...)Všechny vlastnosti se však přesunuly z kladného konce hodnotící stupnice k zápornému.“¹⁵⁰

„Lacretelle se nepustil do dušezpytu, a proto je to, jak se zvrát odehrál, mimotextovou skutečností, ovšem právě toto prázdno mezi prvním a druhým Silbermannem, mezi jedním a druhým pólem protikladu se nabízí k vyplnění – zve k rekonstrukci pochodu, jímž si novodobá forma nenávisti vůči Židům podmaňovala mysl tehdejšího člověka, jímž se vkrádala do většinové mentality a jímž proměňovala vnímání a hodnocení objektu, kterému opět přiřkla úlohu obětního beránka, do podoby, již musí ospravedlnit nevraživost, již ho společnost stíhá.“¹⁵¹

Přesto se můžeme dobrat k závěru, že Lacretelle i Fuks, jakkoli odlišní ve svém osobním názoru, psali v souladu se svou dobou. Lacretelle v atmosféře sílícího nacionalismu a fašismu, Fuks na počátku 60. let, v době, kdy se židovská zkušenost za 2. světové války začíná masověji promítat do umělecké tvorby.

Nelišili se však pouze v ideologii. Z literárního hlediska spočívá hlavní rozpor mezi Lacretellem a Fuksem v jejich literárním stylu. Zatímco Lacretelle odmítá veškeré stylové či jazykové inovace a drží se přísně klasického stylu (Ebert-Zeminová toto pokládá za jeden z důvodů, proč byl zastíněn jinými spisovateli), Fuks tvoří v sobě vlastním snovým stylem nářeček, leitmotivů, metafor a symbolů, které jsme se již pokusili přiblížit.

Pokud bychom se podobný rozbor na základě terminologie tváří a masek snažili aplikovat na dílo Jacquesa de Lacretelle, nemůžeme si nevšimnout, že i zde se většina těchto prvků vyskytuje. Otec vypravěče ze Silbermanna se také projeví jako *postava-monstrum*, když se z pohodlnosti a zbabělosti rozhodne nepomoci očistit Silbermannova otce od nespravedlivého nařčení a nastaví svou *ocelovou tvář* v okamžiku, kdy by byl s to zavrhnout vlastního syna pro podezření na jeho homosexualitu.

Vypravěčova matka své temné stránky skrývá za *usměvavou tvář*. Ačkoli odmítá synovo přátelství se Silbermannem, kterým opovrhne, zakrývá svůj pravý postoj pokrytectvím a přetvářkou. Samotné jméno Silbermanna můžeme vidět jako *jméno-masku*, která již od počátku románu naznačuje tragický osud hrdiny. Ten se namísto literáta stane

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 60

¹⁵¹EBERT-ZEMINOVÁ, Catherine. *Texteterritorium*. Praha: Karolinum, předpokládané vydání 2013, s. 61

obchodníkem, jehož jedinou starostí má být do budoucna to, jak se vydělávají peníze. V němčině znamená „Silber“ pouze stříbro, ovšem ve francouzštině nelze na lexikální rovině rozlišit rozdíl mezi stříbrem a penězi. V této narážce můžeme spatřovat latentní antisemitismus nejhrubšího zrna, asociující Židy vždy nerozlučitelně s penězi.

Silbermann se na konci svého života promění, jeho tvář není *omámená* farmaky, nýbrž nemocí, bolestí a životním zklamáním. Můžeme se pouze dohadovat, zda tento stav, který odkryl jeho antisemitský postoj, byl jeho skutečnou tváří.

Jako *politická maska* může být označena již zmiňovaná analogie mezi fiktivním deníkem *La Tradition Française* a hnutím *Action française*. V *Silbermannově návratu* lze jako politické vyjádření spatřovat celkový tón díla a negativní Silbermannovo zobrazení, které bylo v souladu s tendencemi třicátých let. Konečně blízký vztah a intimitu mezi vypravěčem a Silbermannem můžeme nahlížet jako *maskovanou homosexualitu* mezi dvěma dospívajícími chlapci.

6. Závěr

Tato práce se pokusila přiblížit osobnost a dílo francouzského spisovatele Jacquesa de Lacretelle, jeho životní osudy a osobnostní rysy, které se promítly v jeho díle. Byla to zajímavá osobnost s mnoha paradoxy, spisovatel, který vytvořil rozsáhlé literární dílo, z něhož je dnes výrazněji znám pouze zlomek. Mezi nejznámější díla patří především dva útlé romány s ústřední postavou Silbermanna, jejichž rozbor jsme se zabývali na předchozích stránkách. Snažili jsme se pochopit, co pro Lacretella mohlo židovství představovat a proč si jej vybral jako hlavní motiv svých románů. Došli jsme k závěru, že v židovství viděl paralelu k jakémukoli jinému vybočení ze středního proudu, na rovině náboženské, společenské či sexuální. Dále jsme se také zabývali dílem Silbermannův návrat a povšimli si, jak se Lacretellův postoj změnil v souladu se silícími politickými tendencemi třicátých let.

Tvorbu Jacquesa de Lacretelle jsme srovnávali s tvorbou českého spisovatele Ladislava Fukse a všímali si mnohých podobností v jejich dílech. Přiblížili jsme Fuksův literární styl a tvůrčí postup založený na symbolice a zástupném zobrazení. Načrtli jsme množství symbolů, které se ve Fuksových dílech vyskytují a shrnuli terminologii masek, které Fuks svým postavám nasazuje a jaké významy jsou s nimi spojeny. Stejně motivy jsme následně hledali také u Lacretella.

Dílo Ladislava Fukse je úzce spjato s jeho životem, proto jsme v krátkosti jeho život a hlavní náměty jeho děl přiblížili. Hlavní pozornost však byla upřena na díla s židovskou tematikou a především pak na povídkový soubor *Mí černovlasí bratři*, který jsme postavili do souvislosti s díly o Silbermannovi. Ta se ve světle tohoto srovnání jeví jako geniální vystižení osudu, který měl Židy potkat o půl století později vinou společenského odvržení.

Ani jeden z autorů neupírá svým židovským postavám jakési fluidum jedinečnosti, geniality a odlišnosti, které je dotvářeno nenávisťí okolí. Jako kdyby to bylo právě vnější odmítnutí, které je vnitřně posiluje. Toto je zvláště především u Lacretella s jeho nejasným postojem k Židům hraničícím na mnoha místech s antisemitismem. Opět je v tom možno spatřovat promítání vlastního životního pocitu autora, vždyť jedinečnost, nadání až genialita je tradičně přisuzována i homosexuálům a stejně tak i oni trpí tím, že je okolí nepřijímá.

Židovství u Lacretella i Fukse slouží jako zástupný symbol vyčlenění, zřejmě především vzhledem k vědomí vlastní homosexuality, tedy odlišnosti, nemožnosti

přizpůsobit se konformnímu okolí, nepřijetí, jisté štítivosti a opovržení. Do této charakteristiky odjakživa spadali Židé a tato vize sílila spolu s tím, jak se v rámci emancipace snažili začlenit do většinové společnosti. Jedním z projevů tohoto pnutí byla ve Francii Dreyfusova aféra.

V páté kapitole naznačující paralely mezi Lacretellem a Fuksem jsme si povšimli, že navzdory rozdílům ve společenském postavení, zemi, době a politickému přesvědčení jsou jejich životy poznamenány mnohými společnými jevy, ať už jde o introvertní povahu, vztah k otci, zdravotní problémy vedoucí k nezpůsobilosti vojenské služby, a především pak utajovaná homosexualita a snaha ji „vyřešit“ manželstvím, která byla minimálně ve Fuksově případě naprostým fiaskem. Právě otázka po tom, co vedlo tyto v mnohém odlišné autory k tomu, aby si oba zvolili za motiv svých děl židovství, stála na počátku této práce a přivedla nás k zajímavému poznatku souvislosti mezi homosexualitou a židovským údělem. Právě na základě srovnání Lacretellových děl s Ladislavem Fuksem na ně můžeme pohlížet v novém světle.

7. Seznam použité literatury

- ALDEN, D. W. (1958). *Jacques de Lacretelle: An intellectual itinerary*. New Brunswick, N.J: Rutgers University Press
- BORNECQUE, H.-DERMONT, J. (1930). *Autour de Jacques de Lacretelle*, in: *Revue française de Prague*
- EBERT-ZEMINOVÁ, Catherine. *Texteterritorium*. Praha: Karolinum, předpokládané vydání 2013 (rukopis)
- FUKS, Ladislav. *Mí černovlasí bratři*. Československý spisovatel Praha, 1964
- FUKS, Ladislav. *Moje zrcadlo*. TUŠL, Jiří. ...a co bylo za zrcadlem. 2., upr. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007
- FUKS, Ladislav. *Pan Theodor Mundstock*. Odeon, Praha 2005
- GUÉRIN, Daniel. *Homosexualité et révolution*. Paris, 1983
- HODROVÁ, Daniela. *Poetika literárního díla 20. století*. Torst, Praha, 2001
- HOFFMAN, Bohuslav. *Český postmoderní román*. in: *Čtenář 42, Č. 6, 1990*
- KOVALČÍK, Aleš. *Tvář a maska: postavy Ladislava Fukse*. Vyd. 1. Jinočany: H, 2006
- LACRETELLE, Jacques de. *La Bonifas*. Paris: Gallimard, 1925
- LACRETELLE, Jacques de. *Le retour de Silbermann*. [Réimpr.]. Paris: Gallimard, 1982
- LACRETELLE, Jacques de. *Silbermann*. [Réimpr.]. Paris: Gallimard, 1986
- LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Vyd. 1. Jinočany: H, 2002
- PUTNA, Martin C. *Poetika homosexuality v české próze*. II díl, Neon 1, č. 4, Brno 2000

8. Résumé

Ce mémoire de licence avait eu le but de présenter la personnalité et l'œuvre de l'écrivain Jacques de Lacretelle, ainsi que sa vie et les thèmes principaux qui s'étaient projetés dans son travail. Jacques de Lacretelle était une personnalité avec beaucoup de paradoxes qui avait créé une vaste œuvre littéraire dont on ne connaît plus qu'un fragment. Les plus connus restent deux courts romans au centre desquels se dresse le personnage d'un juif, Silbermann. On s'est lancé dans une analyse de ces romans et on a essayé de comprendre ce qui signifiait pour Lacretelle la condition juive et pourquoi il l'avait choisi d'un thème principale de son œuvre. On a conclu qu'il a vu la condition juive comme une parallèle de tout un écart hors du moyen, des conventions religieuses, sociales et sexuelles. Puis on a étudié le deuxième tome *Le Retour de Silbermann* et on a vu comment l'attitude de Lacretelle changeait vu les tendances politiques des années 1930.

L'œuvre de Jacques de Lacretelle a été comparé à la création littéraire de Ladislav Fuks, un écrivain tchèque, et on s'est aperçu des nombreuses ressemblances de leurs œuvres. On a présenté le style littéraire de Fuks et sa méthode basée sur les symboles et métaphores. On a esquissé une variété des signes qu'on peut trouver dans son œuvre littéraire et on a fait un résumé concernant une terminologie des masques que les personnages portent. De suite, on a déchiffré leurs significations et on a cherché les mêmes motifs chez Lacretelle.

Le travail littéraire de Ladislav Fuks est étroitement connecté avec sa vie personnelle, c'est la raison pour laquelle on l'a récapitulé tout en mettant en relief les moments principaux. Mais notre centre d'intérêt, c'était les œuvres avec la thématique juive, surtout l'anthologie *Mí černovlasí bratři*, qui a été comparé avec les romans sur Silbermann. Ceux-là paraissent comme une prévision géniale du destin que les juifs avaient dû connaître plus tard à cause du rejet de leur entourage.

Ni Fuks ni Lacretelle ne contestent pas chez leurs personnages un fluide d'un certain charme, génialité et différence qui est renforcé par la haine de la société. C'est comme si c'était le refus extérieure qui leur donne de la force intérieure. Ceci est curieux surtout chez Lacretelle, vu ses rapports confus envers les juifs, rapports hostiles voire antisémites. De nouveaux on y peut voir une projection de son propre sentiment existentiel, car charme, génialité et refus sont des attributs associés aussi aux homosexuels et eux aussi ils souffrent du rejet de leur entourage, également qu'une sorte de propre haine.

La condition juive sert chez les deux auteurs d'un symbole suppléant tout un écartement, probablement à l'égard de la conscience de leur homosexualité, c'est-à-dire de la différence, de l'impossibilité de s'assimiler aux conventions de la majorité, du sentiment de rejet, du dégoût et du mépris. Cette caractéristique était toujours celle des juifs et cette vision se renforçait au fur et à mesure de leur émancipation. Le sommet de cette hostilité était l'Affaire Drefus.

En esquissant les parallèles entre Fuks et Lacretelle dans le cinquième chapitre, on a réalisé plusieurs dénominateurs communs entre les deux écrivains malgré les différences de leurs couches sociales, pays, époque et conviction politique. Ce sont leurs caractères introvertis, la relation problématique avec leurs pères, problèmes de santé, incapacité du service militaire, mais surtout leur homosexualité cachée et l'effort de la « résoudre » par un mariage, qui avait été au moins dans le cas de Fuks un fiasco. C'était avant tout la volonté de comprendre ce qui avait causé que les deux auteurs malgré toutes leurs différences avaient choisi la condition juive pour leur thème littéraire. Cette volonté nous a emmené envers le rapport entre l'homosexualité et la persécution juive. La comparaison avec Fuks nous permet de voir l'œuvre de Lacretelle sous un nouvel angle.